

Hayatı ve Eserleriyle “Komple Bir Entelektüel” Olarak Dr. Hikmet Kıvılcımlı

Hikmet Kıvılcımlı as a “Complete Intellectual” with his Life and Works

Canan ÖZCAN*

Öz

Hikmet Kıvılcımlı genel olarak Türkiye siyasi hareketi içerisinde, özel olarak ise Türkiye sosyalist hareketi içerisinde adını sayabileceğimiz en önemli entelektüellerden biridir. Son derece üretken ve Türkiye sosyalist düşünce tarihi içerisinde farklı bir düşünür olan Kıvılcımlı ile ilgili şimdiye kadar yapılmış olan akademik-bilimsel çalışmaların sayısı ise maalesef oldukça azdır. Bu çalışma bir parça da olsa bu eksikliği giderme amacı taşımaktadır. Kıvılcımlı’yı bir entelektüel olarak ele alan bu çalışmada öncelikle, entelektüel kavramıyla ne kastedildiği açıklanmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken özellikle de aydın ve entelektüel kavramlarının arasındaki fark üzerinde durulmuştur. Böylece Kıvılcımlı’nın hangi bakımlardan bir entelektüel olarak konumlandırılabilirliği tespit edilebilmiştir. Kıvılcımlı, Marksizm’e katkı yapma iddiasında bulunmuş bir sosyalisttir ve bunu yapmak için de yerli ve yabancı pek çok kaynağı okumuş; diğer sosyalistlerle polemikler yapmaya çalışmış ve eserler kaleme almıştır. O, iyi bir komünistin din gibi halkın büyük bir çoğunluğu için önem arz eden bir konuyu görmezden gelmeyecek kadar kibirsiz; Marksizm’e katkı yapabileceğine inanacak kadar da kendine güvenli olması gerektiğini düşünmüştür. Kıvılcımlı çok üretken bir teorisyendir fakat onun kimlerden etkilendiği bugüne kadar yeterince üzerinde durulmuş bir konu değildir. Dolayısıyla makalenin bir sonraki bölümünde Kıvılcımlı’nın düşünsel gelişiminde etkili olduğu düşünülen koşullara ve kişilere yer verilmiştir. Kıvılcımlı’nın yabancı kaynakları hakkında daha geniş bilgiye ulaşmak mümkündür. Bu çalışmada ise, yine bir eksiklik olarak görüldüğü için, özellikle onun Türkiye siyasi düşünce hayatında kimlerden etkilenmiş olabileceği üzerinde durulmuştur. Kıvılcımlı’nın tarih tezi ve din üzerine yazıları, teorik çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle makalede, bu iki konu üzerine çalışmış ve Kıvılcımlı ile benzer yaklaşıma sahip olduğu görülen kişilerin düşüncelerine yer vermeye çalışılmış ve benzerlikler ortaya koyulmuştur. Çalışmanın devamında, önemli dönüm noktaları dikkate alınarak Kıvılcımlı’nın hayatı incelenmiş ve eserlerini hangi şartlar altında ürettiği anlaşılmasına çalışılmıştır. Muhacir bir ailenin çocuğu olan, Askeri Tıbbiye’de okuyan ve psikiyatrist olan Kıvılcımlı’nın sınıfsal kökeninin, yaşayışında ve düşüncelerinde nasıl bir etkisi olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır. Böylece Kıvılcımlı’nın Türkiye sosyalist hareketinde entelektüel olarak adlandırılabilir kişilerden hangi yönlerden farklılaştığı da görülebilmektedir. Hayatının büyük bir bölümünü hapisshane geçiren Kıvılcımlı’nın pratik siyasi faaliyetlerini nasıl sürdürdüğü ve eserlerini hangi şartlar altında yazdığı da bu bölümde incelenmiştir. Çalışmada Kıvılcımlı’nın eserleri

* Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, cananozcan@arel.edu.tr

ve ikincil kaynakların yanı sıra Hollanda'daki Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nde (USTE) bulunan Kıvılcımlı arşivinden edinilen belgelerden de faydalanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hikmet Kıvılcımlı, Entelektüel, Aydın, Tarih Tezi, Vatan Partisi

Abstract

Hikmet Kıvılcımlı is one of the most important intellectuals in the political movement of Turkey in general and particularly in the socialist movement. Up to now, the number of academic-scientific studies that have been conducted on Kıvılcımlı, who is a highly productive and unique thinker, are inadequate. This study aimed at overcoming this inadequacy. In this study, which deals with Kıvılcımlı as an intellectual, we tried to explain what we mean by using intellectual as a concept. Thus, it was possible to determine under which conditions Kıvılcımlı could be positioned as an intellectual. Kıvılcımlı is a socialist who is supposed to contribute to Marxism and has studied many sources, both local and international. He also tried to make polemics with other socialists to be able to contribute to the development of Marxism. He thought that a good communist should not ignore matters which are important for society like religion, and should believe that they can contribute to Marxism. Kıvılcımlı is a productive theoretician, but it is not a topic that has been adequately addressed to date. Therefore, in the next section of the article, the conditions, and people thought to be effective in the intellectual development of Kıvılcımlı were discussed. Kıvılcımlı's writings on history and religion formed the basis of his theoretical work. For this reason, on these two issues were examined and attempted to include the thoughts of those who seemed to have a similar approach to Kıvılcımlı, and similarities were presented. In the next section, considering the important turning points, Kıvılcımlı's life was examined and tried to understand under what conditions he produced his works. In this article, the original writings of Kıvılcımlı were used and the secondary sources as well as the documents obtained from the Kıvılcımlı's archive in the International Social History Institute (IISH) in the Netherlands were examined.

Keywords: Hikmet Kıvılcımlı, Intellectual, Thesis of History, Vatan Party

Giriş

Türkiye sosyalist hareketi içerisinde teorisyen olarak adlandırılabilir kişi sayısı pek fazla değildir; daha kapsamlı düşüncecek olursak entelektüel olarak adlandırılabilir kişi sayısının daha da az olduğunu söyleyebiliriz. Dr. Hikmet Kıvılcımlı ise, Türkiye sosyalist hareketini açacak şekilde, Türkiye siyasi düşünce tarihinin en orijinal entelektüellerinden biri olarak gösterilebilir. Kıvılcımlı hem teorik anlamda yazdıklarıyla hem de pratik siyasi faaliyetleriyle “komple bir entelektüel”¹ olarak adlandırılmayı hak etmektedir. O, edebiyat eleştirileri yapabilecek kadar edebiyata meraklı; kendi kitap kapaklarını resimleyebilecek kabiliyette resim yapabilen ve aynı zamanda heykel ile de uğraşan tam anlamıyla bir entelektüeldir. Ayrıca Kıvılcımlı'nın yayımlanmamış çok sayıda romanı ve şiiri de bulunmaktadır (Kıvılcımlı Papers, IISH Arşivi, Klasör No: 113-132).

1 Bu ifade, 1950'lerde Kıvılcımlı ile aynı hapisanede kalan TKP'lilerden Esat Balım'a aittir. Balım, 1989 yılında yaptığı bir söyleşide, tanıdığı ilk sosyalist lider olarak kabul ettiği Kıvılcımlı'nın uzman bir hekim olmanın yanı sıra Türk edebiyatını mükemmel bilen ve dünya edebiyatını yakından takip eden, bir maddecisi olmasına rağmen Kuran'ı ezbere bilen, aynı zamanda alçakgönüllü ve coşkulu, “komple bir entelektüel” olduğunu ifade etmiştir. (Ağcabay, 2015, 207).

Kıvılcımlı kendine has birçok niteliği bakımından çağdaşı olan diğer entelektüellerden ayrılmaktadır. O, sosyalist hareket içerisinde teorik alanda büyük bir boşluğu doldururken pratik faaliyetlerde bulunmaktan da hayatı boyunca vazgeçmemiştir. Öyle ki hem arkasında binlerce sayfa eser bırakan Kıvılcımlı hem de siyasi faaliyetleri nedeniyle hayatının toplamda 22 yılını hapisanede geçirmiştir. Diğer taraftan, hapisanede geçirdiği zamanı boşa geçmiş bir zaman olarak görmediğini; en çok okuyup yazdığı dönemlerinin de hapisanede geçirdiği günler olduğunu bizzat kendisi ifade etmiştir.

Kıvılcımlı Marksizm'i hiçbir zaman dogmatik bir görüş olarak ele almamış, aksine Marksizm'e katkı yapmanın ve onu geliştirmenin bütün sosyalistlerin görevi olduğunu sık sık vurgulamıştır. Bu konuda tam bir ezberci olduğunu düşündüğü Türkiyeli sosyalistleri ise her fırsatta eleştirmiştir. Psikiyatrist olan Kıvılcımlı diğer pek çok aydının/entelektüelin aksine hayatı boyunca ne bir devlet görevinde bulunmuş ne üniversitede çalışmış ne de zengin bir aileden gelmiştir. Yani o, Behice Boran ya da Doğan Avcıoğlu gibi bir üniversitede ya da devlet kurumu çatısı altında çalışmadığı gibi Nazım Hikmet ya da Mehmet Ali Aybar gibi varlıklı bir aileden de gelmemektedir. Dolayısıyla onun sınıfsal kökeni bakımından da Cumhuriyet dönemindeki pek çok entelektüelden farklı olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum, Kıvılcımlı'nın aynı partide örgütlü olduğu sosyalistlere hayatı boyunca yönelttiği eleştirilerde de etkili olmuştur. Muhacir bir aileden gelen Kıvılcımlı, zor şartlar altında okumuş, psikiyatrist olmuş ve yapabildiği zamanlarda kendi mesleğiyle, diğer zamanlarda yayıncılık gibi faaliyetlerle geçimini sağlamıştır. Bütün bu şartlar altında, her zaman Marksizm'e katkı yapma iddiasında olan Kıvılcımlı, bu cesareti ve iddiasıyla da pek çok sosyalistten ayrı bir yerde konumlandırılabilir.

Kıvılcımlı'yı bir entelektüel olarak ele alacağımız bu çalışmada, öncelikle, entelektüel kavramıyla ne kast ettiğimizi açıklayacağız. Böylece aydın kavramı yerine entelektüel kavramını seçmemizin nedenlerini ortaya koyacağız. Ardından Kıvılcımlı'nın bir entelektüel olarak gelişmesinde etkili olan koşulları ele alacağız. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda Kıvılcımlı'nın kimlerden etkilendiği üzerinde fazla durulmadığını söyleyebiliriz. Her ne kadar yabancı kaynakları biraz daha bilinse de Türkiye siyasi düşünce tarihinde kimlerden etkilenmiş olabileceği ile ilgili çok fazla çalışma yoktur. Çalışmanın devamında Kıvılcımlı'nın hayatını, onun için dönüm noktaları sayılabilecek olayları göz önüne alarak inceleyeceğiz.

Bir Entelektüel Olarak Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Onun Düşünsel Gelişimi

Dr. Hikmet Kıvılcımlı'yı entelektüel olarak ele aldığımız bu çalışmada öncelikle bu kavramı seçmemizin nedenini ortaya koymamız gerekmektedir. Entelektüel kavramı her ne kadar birbirini ikame ediyor gibi gözükse de aydın ya da daha eski kullanımıyla münevver kavramlarından farklı bir anlam taşımaktadır. Aydın kavramı, "aydınlanmış" anlamında bilgiyi alan/tüketen kişiyi ifade ederken; entelektüel kavramı, bilgiye sahip olmasının yanı sıra bu bilgiyi, örneğin iktidarı eleştirmek üzere kullanabilen kişiyi tanımlamaktadır (Tekin, 2011).

Osmanlı Devleti'nin son döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında da aydın olarak nitelenen kişiler genelde bürokratik görevlerde bulunan ve devletin aydını olarak tanımlanan kişilerdir. Bu kişiler pozitivismi benimseyen, devleti kurtarma amacıyla, devletle belli bir ortaklık içerisinde olan ve bunun için Batı'yı örnek olan bir aydın tipini oluşturmaktadır. Doğal olarak bu durum, onların bürokratik kaygılarının, entelektüel kaygılarının önüne geçmesine neden olmuştur. Murat Belge, tek partili dönemin sonuna doğru bu durumun değişmeye başladığını ve yerel aydınların, avukat, doktor, noter gibi serbest meslek sahibi kişilerin yeni tipte aydınlar olarak ortaya çıkmaya başladığını iddia etmektedir. Klasik Türk aydınından farklılaşan bu tip aydınlar, 1950'ler ve 60'lar boyunca yeni üniversitelerin de artmasıyla birlikte sayıca çoğalmıştır. Bu aydınlar, bürokratik kurumlar dışında geçimlerini sağlayabilecek imkânlarla sahip olduğundan daha özgün ve yaratıcı olmanın da yollarını bulabileceklerdir (Belge, 1983).

Bizim de Kıvılcımlı'yı bir entelektüel olarak tanımlarken en önemli kıstasımız eleştirelilik olmuştur. Hayatı boyunca bir devlet görevinde bulunmayan Kıvılcımlı, üyesi olduğu Türkiye Komünist Partisi'ni de sert bir şekilde eleştirmekten hiçbir zaman geri durmamıştır. Dahası Kıvılcımlı, Sovyetler Birliği'ni ve Stalin'i de sık sık sert bir şekilde eleştirmiş; Marksizm'in eksik gördüğü taraflarını dile getirerek, bunları tamamlama çabası içerisine girmiştir. Yani Kıvılcımlı'nın eleştirileri sadece Türkiye'deki sosyalistlerle sınırlı kalmamış, dünya sosyalist hareketini ve literatürünü de kapsamıştır. O, bilgiyi hem üreten hem de yorumlayan bir sosyalisttir.

Entelektüel Kavramının Kapsamı

Fransızca bir sözcük olan entelektüel kelimesi esasında isim değil sıfattır ve “manuel”in, yani el işiyle ilgili olanın, tam zıttı manasına gelmektedir (Demiralp, 2002, s. 121). Sözcük her ne kadar Fransızca olsa da, etimolojik açıdan kelimenin Latince “intellectus”tan (zihin) türemiş olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla entelektüel kavramının, “zihin veya akli yeteneğiyle sorunlara çözüm arayan kimse” şeklinde tanımlanabileceği ve bu bakımdan eliyle veya sezgisiyle iş gören insandan ayırt edilebileceği söylenebilmektedir (Batuhan, 2002).

Sözcüğün, 19. yüzyıl Fransa'sında kültür yaşamına girdiği ve isim haline geldiği düşünülmektedir. 1890'larda ise kullanımı yaygınlaşmış; ünlü Dreyfus olayı sonrasında ise kültür diline kesin olarak yerleşmiştir. Zola'nın tam karşısında konumlanan Maurice Barres'in, manifestoyu imzalayanları küçültücü bir anlamda “entelektüel” sözcüğü ile tanımlaması ve onların bu sözcüğü benimsemesi önemlidir. Böylece düzeni eleştiren kişiler entelektüel olarak tanımlanmaya başlamıştır (Demiralp, 2002). Yani eleştiricilik, entelektüelin ayırıcı ya da tanıtıcı yönlerinden biri olarak kültür diline yerleşmiştir.

Genel olarak, Osmanlı'da kullanıldığı şekliyle “münevver”in, daha sonra onun yerini alan “aydın”ın ve “entelektüel” kavramlarının farklı anlamlar taşıdığı kabul edilse de bu kavramların aynı anlamı karşıladığını düşünenler de vardır. Selahattin Hilav, Türkçede 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış olan “münevver” ve daha sonra onun yerini almaya çalıştığını söylediği “aydın” sözcüklerinin, entelektüel sözcüğü ile aşağı yukarı aynı anlama geldiğini öne sürmektedir. Diğer taraftan okumuşluğu,

önyargılardan sıyrılmış eleştirel düşünce ve hatta görgü sahibi olmayı içerdiğini söylediği bu iki kavramın entelektüel kelimesinden değil de Fransızca “eclairé” (aydınlanmış) kelimesinden geldiğini düşünmektedir (Hilav, 2002). Hüseyin Tekin de aydın kavramının “eclairé” sıfatından türemiş olması bakımından bilgi edinme ve eğitim kanalıyla zihni aydınlanmış kimseyi ifade ettiğini; dolayısıyla fikir ve düşünce üretimiyle ilgili bir kelimeye karşılık gelmediğini vurgulamaktadır. Tanzimat döneminde münevver kelimesiyle karşılanan bu anlam, dildeki sadeleşme süreciyle birlikte aydın kavramı haline dönüşmüştür (Tekin, 2011). Zira münevver kelimesi de “nur” kelimesinden gelmektedir ve o da “aydınlanmış/aydınlatılmış” manası taşımaktadır (Arslan, 2002). Dolayısıyla “entelektüel” kavramı düşünceyi üreten kimse manasına gelirken, “münevver” ve “aydın” kavramları bilginin edinilmesi yoluyla onu tüketen kişiyi ifade etmektedir.

Aydın kelimesinin entelektüelin tam olarak anlamdaşı olmadığını savunan Demiralp, bunun nedeni olarak da Osmanlı kültüründe, kendini eleştirerek aşmak gibi bir düşüncenin olmamasını göstermektedir. Bu ancak Batı'nın kendilerini geçtiğini anladıkları noktada gerçekleşmiştir ve bundan sonra da devletin yarattığı bir aydın tipi ortaya çıkmıştır. Bu aydın tipinin amacı da devleti eleştirmekten çok Batı'nın bilimini ve ışığını getirerek devleti ve toplumu geri kalmışlıktan kurtarmaktır (Demiralp, 2002). Fikret Başkaya da bu iki kavramın anlamca birbirinden çok farklı olduğunu savunmaktadır. Her tarihsel dönemde ve her toplumsal formasyonda belirli bilgilere sahip olan bir aydın grubu olduğunu ifade eden Başkaya, bu grubun kültürel tekele sahip olmalarından dolayı ayrıcalıklı olduklarını söylemektedir. Entelektüeller ise ancak küçük bir grup oluştururlar ve bilimsel bilgiye sahip olmanın yanı sıra egemen sınıflardan bağımsızdırlar; siyasal iktidara karşı eleştirel bir tutum sergilerler. Aydınlar, gerçeğin saptırılmış bir versiyonunu topluma kabul ettirmeye çalışırken, entelektüellerin işlevi, “aldatıcıların ipliğini pazara çıkarmaktır” (Başkaya, 2006, s. 17-20).

Entelektüel ve aydın kelimelerinin birbirlerinin karşılığı olmadığını söyleyen düşünceler baskın konumdadır ve gördüğümüz gibi ikisi arasındaki temel fark entelektüelin, aydından farklı olarak, iktidara yönelik eleştirel bir tutum alabilme niteliğidir. Bu noktada biz Kıvılcımlı'nın bir aydından öte entelektüel olarak adlandırılabilceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. İktidarı eleştirmeyi entelektüel olmanın bir şartı olarak belirlediğimizde, Kıvılcımlı'nın bu yönüyle diğer sosyalistlerden de bir ölçüde farklılaştığını söyleyebiliriz. Mehmet Ali Aybar ve Sadun Aren gibi hem lider hem aydın olan sosyalist hareket liderlerinin kendilerini, Cumhuriyet çocuğu olarak adlandırdıkları ve Kemalizm ile bu bağlamda manevi bir ilişki kurdukları söylenebilir. Gökhan Atılğan sadece, TKP'nin en entelektüel üyelerinden biri olarak adlandırdığı Hikmet Kıvılcımlı'nın bu yaklaşımda istisna teşkil ettiğini vurgulamaktadır. Kıvılcımlı, bilhassa 1927 tevkifatından sonra hem Kemalizm hem de TKP içindeki Kemalist yaklaşımlar konusunda eleştirel yazılar yazmıştır. O, Şefik Hüsnü'nün Kemalist burjuva devriminin, sosyalizmin koşullarını hazırlayacağı gerekçesiyle desteklenmesi veya eylemli eleştiriyle buna zorlanması gerektiği fikrine karşı çıkmıştır. (Atılğan, 2009, s. 49-58). Kadrocuların görüşlerini de reddeden Kıvılcımlı ne dönemin sol aydınları gibi, bir şekilde Kemalizm'e bağlı kalmış ne de Kadro hareketi gibi halktan kopuk, elit bir tavır takınmıştır. O, her zaman Kemalizm'e karşı devrimci bir iktidar mücadelesi verilmesi gerektiğini savunmuştur.

Entelektüel, aydın ya da münevver kavramlarının, kelime anlamları dışında, esas olarak ne ifade ettiklerini anlayabilmek için bu şekilde isimlendirilen kişilere atfedilen rollerin de bilinmesi gerekmektedir. Ne var ki bu konuda da birbirinden farklı birçok düşünce vardır. Entelektüellere atfedilen rollere baktığımızda, genel olarak tartışmanın entelektüel sayılan kişilerin sınıfsal kökenleri, kendilerinin ayrı bir sınıf olup olmadıkları ve evrenselin mi yerelin mi sözcüsü olmaları gerektiği konuları üzerinden geliştiğini görmek mümkündür.

20. yüzyılda yeni bir sınıfın ortaya çıktığını savunan Gouldner bu yeni sınıfın entelektüellerden ve teknik entelijansiya ismini verdiği gruptan oluştuğunu belirtmektedir. Kilise eğitimi dışındaki kamu eğitiminin yaygınlaşmasıyla yeni sınıfa ait kişiler hem eğitim imkânı bulmuş hem de okul sayısındaki artış sayesinde eğitimci olma fırsatı elde etmeye başlamışlardır (Gouldner, 1993). Gouldner, Marks’ın “üretim araçlarıyla aynı ilişkiye sahip olanlar bir sınıf oluştururlar” düşüncesinden yola çıktığını belirtmekte ve eğitimin de tıpkı fabrika binası ya da makineler gibi bir sermaye olduğunu öne sürmektedir. Yeni sınıfı oluşturan bu kişiler, eski sınıfa karşı direnmektedir ve eleştirel bir söylem kültürüne bağlıdırlar. Diğer taraftan bu kişilerin eleştireliliğinin bazı sınırları vardır; öğretmenlik gibi devlete daha bağlı meslek gruplarında çalışanların eleştireliliği daha sınırlı iken, doktor, mühendis, avukat gibi görece bağımsız çalışanların eleştirelilik kapasitesi çok daha fazladır (Gouldner, 1993).

Bottomore da modern aydınların köklerinin Orta Çağ üniversitelerinde aranması gerektiğini düşünmektedir; burada yetişen kişiler, egemen sınıflardan bağımsız bir küme oluşturarak toplumun eleştirmenleri haline gelebilmektedirler. Aydınlar sosyalist fikirlerin ve hareketlerin içerisine her zaman çekilmişlerdir çünkü bu hareketler özünde onursal bir konum, akılcılık ve tarafsızlık gibi entelektüellerin de varlık sebepleri olan temel özellikleri barındırmaktadır. Ayrıca aydınların kendi toplumsal kökenleri de onların işçi hareketlerine çekilmesinde çok etkilidir. Üniversiteler sayesinde yetenekli insanlar toplumun alt kademelerinden yükselerek seçkin konumuna gelebilmiş ama bir taraftan da toplumsal kökenlerinin farklılığından dolayı diğer seçkinlerden ayrılmışlardır (Bottomore, 1997).

Entelektüellerin sınıfsal konumu hakkında yazılanlara baktığımızda, yukarıda belirttiğimiz gibi Kıvılcımlı’nın devlet bürokrasi içerisinde yer alan aydınlardan farklı olarak bağımsız ve sosyalist konumu aklımıza gelmektedir. Varlıklı bir aileden gelmeyen, buna rağmen üniversite okuma fırsatı bulmuş ve herhangi bir devlet görevinde çalışmamış olan Kıvılcımlı, bir entelektüel niteliği olarak eleştireliliğini her zaman koruyabilmiştir.

Entelektüeller ile ilgili bir diğer tartışma noktası onların evrenselin mi yoksa yerelin mi sözcüsü olması gerektiği üzerinedir. Sartre, aydınlara atfedilen evrensel olma ve evrensel ideallere bağlı olma durumunun, aslında “sözde aydınların” işi olan bir yanılsama olduğunu savunmaktadır. Burada evrenselleştirmekten kasıt şudur ki her zaman benzer olaylar aynı şekilde değerlendirilmeyebilir. Örneğin, belli bir çatışmayı çözümlmek için barış istemektense evrensel bir barış isteme çabası sadece savaşı ahlaki açıdan kınamış olma durumu yaratır. Hâlbuki özel koşullar için özel isteklerde bulunmak gerekmektedir. Cezayir Savaşı sırasında Cezayirliilerin eylemleriyle Fransız baskısını

aynı kefeye koyup aynı şekilde kınamak ona göre çok doğru değildir. Bu burjuva evrenselliğinin bir örneğidir sadece. Aydınlar bu şekilde ancak dünyaya bir gün barış geleceğini düşleyen idealistler ve ahlakçılar gibi gözüdürler (Sartre, 2015). Sartre, aydını “kendisini ilgilendirmeyen şeylere burnunu sokan kişi” olarak tanımlarken, aydının kabullenilmiş gerçekleri ve bundan kaynaklanan davranışların tümünü sorgulama iddiasındaki kişi olduğunu belirtmektedir. Atom silahlarını mükemmelleştirmeye çalışanlar sadece bilim insanları iken; kamuoyunu atom bombasının kullanılmasına karşı uyaran bir manifesto yayınlayanlar aydınlardır (Sartre, 2015).

Said ise başka bir bağlamda entelektüelin görevinin krizi evrenselleştirmek olduğunu düşünmektedir; bunun anlamı, belli bir ırkın ya da ulusun çektiği acıları geniş bir insani bağlama oturtup, bu deneyimi başkalarının acılarıyla ilişkilendirmektir. Ona göre entelektüel, evrensel ilkeler üzerinden hareket eder; dünyevi güçlerden ve ülkelerden, özgürlük ve adalet bekleme hakları vardır ve bu gerçekleşmediğinde de cesaretle karşı durmaları ve hesap sormaları gerekmektedir (Said, 2013). Diyebiliriz ki Sartre, Said'den farklı olarak, entelektüellerin, iktidarlardan evrensel idealler üzerinden değil, belli ve acil konular üzerinden taleplerde bulunması gerektiğini savunur. Aksi takdirde yalnızca idealistçe bir beklenti içine girileceğini düşünmektedir.

Entelektüelin çok uzun süre “evrenselin sözcüsü” olarak görüldüğünü söyleyen Foucault ise artık onlardan böyle bir rol oynamalarının beklenmediğini düşünmektedir. Yani onlar artık, herkes için örnek alınacak kişiler değil, belli sektörlerde çalışan ve aslında böylece kitlelerle daha da yakınlaşan bir noktaya gelmişlerdir. “Evrensel entelektüelin” yerini “spesifik entelektüel” alırken, entelektüel için gereken yazı eşiği ortadan kalkmış ve yargıçlar, psikiyatristler, doktorlar vb. entelektüellerin siyasileşmesi sürecine katılabilir hale gelmişlerdir (Foucault, 2011). Foucault, artık toplum dışında kalan ve ona örnek olması gerektiği düşünülen entelektüelin yerini, gündelik yaşam içerisinde kendi mesleğini yapan, kitlelerle bir araya gelen ve hatta proletarya ile aynı düşmana karşı gelmek durumunda kalan entelektüellerin aldığını düşünmektedir.

Entelektüelin rolüne dair son olarak Sartre'ın bir siyasi parti içerisinde aydının konumunun nasıl olabileceğine dair sözlerine değinmemiz faydalı olabilir. Çünkü Kıvılcımlı'nın hayatında da partili olmak çok önemli bir yer tutmuştur. Sartre, aydının hiç kimse tarafından görevlendirilmediğini ve bu nedenle emekçilerin gözünde şüpheli ve egemen sınıfların gözünde hain olduğunu ifade etmektedir. Bir partiye girdiğinde ise bu partilerde bile hem bir dayanışma içinde olacak ama hem de dışlanmış hissedecek ve içten içe sürtüşme yaşayacaktır. Çünkü hiçbir yerde özümsemeyecektir. Aydın, bu partilerde üst yapıların alt düzey görevlisi karakteri kazanacak ve disiplini yüzünden bunu kabul etse bile sorgulamaktan hiç vazgeçmeyecektir. (Sartre, 2015). Onun bu sözleri, çok genç yaşında girdiği Türkiye Komünist Partisi yöneticilerini ve dolayısıyla parti politikalarını sert bir şekilde eleştirmekten hiç vazgeçmeyen Kıvılcımlı'yı akla getirmektedir. İçerisinde olduğu sürece parti politikalarına uyan ve tutuklu olduğu süreçlerde parti hakkında hiçbir bilgi vermeyen Kıvılcımlı, teorik tartışmalarını ve eleştirilerini ise sonuna kadar sürdürmüştür.

Son olarak Kıvılcımlı'nın kendi ağzından, bir aydının nasıl olması gerektiğine dair düşüncelerine bakabiliriz. Kıvılcımlı 1935 yılında, Fransız komünist yazar Henri Barbusse'nin ölümü üzerine “İnkılapçı Münevver (Devrimci Aydın) Nedir?” isimli bir broşür yazmış ve devrimci bir aydının nasıl olması gerektiğini anlatmıştır. Ona göre, devrimci bir aydın, Barbusse gibi kitle ve hareket adamı, teşkilat adamı ve aynı zamanda enternasyonal olmalıdır. Entelektüellerin çoğunun maaşlarını hâkim sınıftan aldıklarını ve özel mülkiyet saplantılı oldukları için tarafsız geçinmek kaygısına düşüklerini söyleyen Kıvılcımlı, aslında tarafsız olmak diye bir şeyin olmadığını düşünmektedir (Kıvılcımlı, 2014a). Ayrıca Barbusse'nin tercüme edilmesinden Türkiye'de Barbussler'in doğmasına özen gösterilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Kıvılcımlı'nın Düşünsel Gelişiminde Etkili Olan Koşullar

1902 doğumlu olan Kıvılcımlı hem Osmanlı'nın son yıllarına hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarına tanıklık etmiştir. Biz bu çalışmada Kıvılcımlı'nın özellikle de tarih tezi ve din yorumu ile ilgili olarak kimlerden etkilenmiş olabileceği üzerinde durmayı amaçlıyoruz; dolayısıyla Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu konular üzerine yazmış kişiler üzerinde durmamız faydalı olacaktır. Burada bahsedeceğimiz isimlerin, Kıvılcımlı ile bazen çok benzer olan düşüncelerini ortaya koyduğumuzda Kıvılcımlı'nın düşünsel arka planı biraz olsun anlaşılacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında, din konusunda daha çok pragmatist bir anlayışın olduğunu söylemek mümkündür. Bir tarafta İslam'ın aslında kültür ve bilim alanında ilerlemeye engel bir din olmadığını savunan ve İslam'ın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesinin sebebi olarak Müslümanların ataletini gören İslamcılık akımı taraftarları varken bir tarafta da dini, halk ile iletişim kurmanın bir yolu olarak gören çeşitli sol gruplar vardır.

İslamcılık akımı 19. yüzyılın sonuna doğru bilinçli bir akım olarak şekillenmeye başlamış ve 1908'den sonra ayrımlanabilir bir akım olarak adlandırılabilmiştir. Öncelikle Tanzimat reformlarını yetersiz ve şeriatı uygunsuz bularak muhalefet eden Yeni Osmanlılar, toplum ile ilişki kurabilmek için din meselesine ihtiyaç duymuşlardır. Sınıfsal ya da toplumsal bir destek bulamayan Yeni Osmanlıların kendilerini destekleyecek bir güç olarak İslamiyete sarıldıkları söylenebilmektedir. Bununla birlikte Yeni Osmanlılar içerisinde Osmanlıcılık, halkçılık, liberalizm ve hatta laiklik gibi unsurları da barındıran eklektik bir karakteri olduğunun da vurgulanması gerekmektedir (Genç, 2007). İmparatorluğun son dönemlerinde ise İslamcılık akımı destekçileri İmparatorluğun yeniden güçlenmesi için İslamlaşması gerektiğini ve bu anlamda İslam'da reform yapılması gerektiğini savunmuşlardır (Mardin, 1983).

İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan dönemde dine daha işlevsel bakan aydınlar da olmuştur. Bu kişiler daha çok Tıbbiye ve Askeriye'de okumuş, pozitivist ve materyalist düşüncelerden etkilenmiş kişilerdir. Ziya Gökalp, Abdullah Cevdet, Celal Nuri İleri, Necmettin Sadak, Hüseyin Cahit Yalçın ve Kılıçzade Hakkı gibi isimlerin yer aldığı bu aydın grubu, dini inanışları olmasa dahi dini kaynakları okumuşlar ve bunun üzerinden halk ile iletişim kurmaya çalışmışlardır. Bu isimlerden özellikle Celal Nuri İleri dikkatimizi çekmektedir. Düşüncelerinde

Kıvılcımlı ile birçok paralellik görebildiğimiz İleri'nin "Tarih-i İstikbal" adı eserinin, silah talimlerinde gösterdiği başarı üzerine Kıvılcımlı'ya hediye edildiğini biyografisinden öğreniyoruz (Karaca, 2011, s. 19). Bu noktada Kıvılcımlı'nın en azından İleri'nin eserlerinden ve düşüncelerinden haberdar olduğunu düşünebiliriz.

Celal Nuri'nin "Tarih-i İstikbal" isimli eserinden aktarımla onun, dini, anlayış seviyesi düşük halk için anlaşılması mümkün olmayan şeyleri Allah sembolüyle anlatmaktan ibaret olarak gördüğü belirtilmektedir. İleri'nin, tıpkı Kıvılcımlı gibi, İslami terminolojiyi normalde kullanıldıkları anlamlarla değil de kendi yüklediği anlamlarla kullandığı görülmektedir; İleri, peygamberin (insanların anlayış kapasitelerini dikkate alarak) Allah, vahiy, melek gibi sembolleri kullandığını savunmaktadır (Demir, 2004, s. 101-102). Celal Nuri de tıpkı Kıvılcımlı gibi dinlerin gelişiminde, çok tanrıçılıktan tek tanrıçılığa geçişi en büyük adım olarak görmektedir. İleri, İslam'dan önceki koşulların insanların ihtiyaçlarına cevap veremediğini ve bu nedenle de Muhammed döneminde bir reforma ihtiyaç duyulduğunu savunmaktadır. İleri'nin sözleriyle, 1300 sene önce, dünya bir din buhranı içinde kalmış ve bu buhrandan çıkışı da bir inkılâp meydana getiren Muhammed peygamber başarmıştır (İleri, 2010, s. 177). İleri de aynen Kıvılcımlı gibi Muhammed'e dâhi özellikleri atfetmekte ve onu, dünyaya gelen psikologların en büyüğü ve en dâhisi olarak tanımlamaktadır.

Dinin kaynağı olarak toplum hayatını gören Necmeddin Sadak da insanı Tanrı'nın değil, tanrı kavramını insanın yarattığını düşünürken, Kıvılcımlı da aslında din araştırmalarında neden bunun tam tersi şeklinde bir algının insanlarda yerleşmiş olduğunu sorgulamaktadır. Kılıçzade Hakkı, Hüseyin Cahit Yalçın, Abdullah Cevdet de dinin insan kaynaklı olduğu konusunda hemfikirdir. Ziya Gökalp de döneminin yapısını evrimin son merhalesi olarak görüp, dinin laik bir anlayışla vicdanlara çekilmesini beklemektedir. Ona göre pozitivizm dinin yerine geçecektir (Demir, 2004, s. 107). Hem bu aydınların hem de düşüncelerinde paralellik kurduğumuz Kıvılcımlı'nın, dini tamamen göz ardı etmeyip onu, bir çalışma alanı haline getirmesi ve düşüncelerini halka açıklamaya çalışması ise şimdiye kadar gözden kaçan fakat dikkate değer bir çaba olarak görünmektedir.

Din üzerine fikir beyan etmiş ve hatta dine işlevsel bir şekilde yaklaşmış sol çevreler de vardır ve Kıvılcımlı'nın içinde yetiştiği gelenek olması sebebiyle bu kişilerden etkilenmiş olması da muhtemeldir. İştirakçi Hilmi olarak bilinen Hüseyin Hilmi tarafından kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası, solu halka yaklaştırmak için İslamiyet ile uzlaşma yoluna gitmeye çalışmıştır. İslamiyet ile uzlaşmadan kast edilen ise aslında İslamiyet'in sosyalist unsurlar taşıdığını ve din ile sosyalizmin birbirine ters ya da zıt şeyler olmadığını ispatlayabilmektir. Hüseyin Hilmi bu amaçla, İştirak'te çıkan kimi yazılarında ayetlerden örnekler vererek, örneğin zekât gibi yollarla İslamiyet'in aslında sosyalizmi işaret ettiğini ispata çalışmıştır. Hüseyin Hilmi çevresi ayrıca, İslam'a karşı saygılı bir tavrı takınmış ve İştirak'te bayrama denk gelen sayılarda bayram kutlamaları yer almıştır (Tunçay, 1991).

Bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından, Anadolu Türkiye Komünist Partisi'ne ve Yeşil Ordu'nun Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'na (THİF) gidecek koluna karşı kurdurulan resmi Türkiye Komünist Partisi'nin yayın organlarında da İslamiyet ile sol fikirlerin bağdaştırılmasına çalışılmıştır. Parti, Sovyetler Birliği'ndeki gibi iç savaş ortamı olmadan bazı sol fikirlerin Türkiye'deki uygulanma yollarını aramıştır. Burada yine İslamiyet, sosyalizmin esası olarak gösterilmiş ve parti beyannamesinde de komünizmin ortaklık ve eşitlik yaşamından ibaret olduğuna, esasında bütün dini ilkelerin toplum yaşamında uygulanması anlamına geldiğine dair ifadeler yer almıştır. Diğer taraftan THİF de hem halkın hem de Meclis'teki Halk Zümresi-Yeşil Ordu'nun desteğini kazanabilmek için İslamiyet'in sola yakınlığı üstünde durmuştur (Tunçay, 1991).

Kıvılcımlı'nın teorik çalışmalarının ana eksenidir; dolayısıyla dinin yanı sıra tarih üzerine çalışmış aydınlara da yer vermemiz gerekmektedir. Özellikle de sol aydınlar arasında insanlık tarihi üzerine çalışmalar yapıldığı görülmektedir ki bunun nedeni belki de ilerlemeci bir tarih anlayışı neticesinde insanlığın ulaşacağı en yüksek aşamanın sosyalizm olduğunu kanıtlama çabasıdır. Yine Tunçay'ın çalışmasında yer verdiği isimlerden biri olan ve 1920 yılında “Bolşeviklik” isimli bir kitap yazan Selahattin Nevzat'ta da bu durum göze çarpmaktadır. Kendisi kitabında öncelikle insanlık tarihinin gelişimini anlatmış ve sonrasında 19. yüzyıl Avrupası'nda sosyalizmin gelişimi ve Bolşevik Rusya üzerine yazmıştır (Tunçay, 1991).

Tarih yazımının önemine dikkat çeken ve bizzat tarih üzerine yazan aydınlardan biri de yukarıda bahsettiğimiz isimlerden Celal Nuri İleri'dir. İleri, bir milletin tarihini bilmesinin bir dereceye kadar geleceğini de bilmesini sağlayacağını düşünmektedir. Türk milletinin Osmanlı'dan önceki tarihinin hemen hemen hiç yazılmamış olduğunu söyleyen İleri bunu da bir eksiklik olarak görmektedir. Kendisi de Osmanlı üzerine düşüncelerini kaleme alan yazar, özellikle de padişahların yönetimleri ile ilgili çok sert eleştiriler yapmakta ve onları yetersiz bulmaktadır. Tıpkı Kıvılcımlı gibi İstanbul'un alınmasının önemini vurgulayan İleri, Roma'nın barbarlarca yok edilmesinden sonra başlayan karanlık asrın, İstanbul'un fethiyle ve Amerika'nın keşfiyle son bulduğunu savunmaktadır (İleri, 2010, s. 50-54).

Celal Nuri de tıpkı Kıvılcımlı gibi pek çok yabancı kaynaktan beslenmiştir ve eserinde pek çok yabancı düşünürü referans vermiştir; Darwin'in doğal seleksiyon fikrine atıfla Türkler'in inkılaplarıyla bu son sınavdan geçerek, hayatta kalmayı başardıklarını dile getirmektedir. Ayrıca İleri, din ile ilgili görüşlerini de ayetlerden ve hadislerden verdiği örneklerle pekiştirmeye gayret etmiştir; yani buna ciddi bir mesai harcadığını ve en azından Kur'an-ı incelediğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

Burada ele aldığımız aydınların hem dine hem de tarihe yaklaşımları her ne kadar Kıvılcımlı'nın etkilenmiş olabileceği yerli kaynaklar ve düşünsel koşullar olarak sunulmuş olsa da unutulmaması gereken nokta, Kıvılcımlı'yı onlardan ayıran en önemli şeyin, Kıvılcımlı'nın bir komünist olduğu gerçeğidir. Kıvılcımlı, din konusunda fikir beyan ederken de tarih tezini oluştururken de teoride ve pratikte komünizmi savunmaya devam etmiştir. Diğer taraftan Kıvılcımlı'nın yine yukarıda

bahsettiğimiz sol aydınlar arasında dine olan işlevsel yaklaşımdan, bu çevreler içerisinde bulunurken etkilenmiş olabileceği söylenebilir.

Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Hayatı ve Eserleri

Gençlik Yılları ve İlk Siyasi Faaliyetleri

Doktor Hikmet Kıvılcımlı, Hikmet Hüseyin ismiyle 1902'de Osmanlı İmparatorluğu Makedonyası'nın Priştine kasabasında doğmuştur. Kıvılcımlı'nın, Osmanlı'nın son yüzyılında ve Cumhuriyetin kuruluş döneminde önemli roller oynayacak pek çok kimse gibi, Balkan coğrafyasında doğmuş ve çocukluğunu burada geçirmiş olması dikkat çeken noktalardan biridir (Ağcabay, 2015, s. 26). Annesi Münire Hanım (İştibli) ve babası posta-telgraf müdürü Hüseyin Bey'dir. İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılında, yani 6 yaşındayken teyzesi ve eniştesiyle birlikte önce Muğla'ya, oradan da İzmir'e gitmiştir ve bu yolculuk sırasında Drama İstasyonu'ndaki Meşrutiyet kutlamalarına da tanık olmuştur.

Hüseyin Hikmet, 1. Dünya Savaşı'nı Kuşadası'nda yaşamıştır ve teyzesi de bu sırada öldürülmüştür. Bu durumda okulunu bırakan Hüseyin Hikmet, Kuvay-ı Milliye gönüllüsü olarak Ege'de Yörük Ali Efe çetesine katılmıştır. Burada bir tarafta toprak beylerinin vurdumduymazlıklarını ve diğer tarafta Dağ Türkmenlerinin "komün geleneklerine bağlı sıcaklıkları" olarak tarif ettiği koşullarını görmenin, onun daha sonraki düşünsel hayatına etki eden tecrübeler olduğu kaydedilmektedir (Ağcabay, 2015). 16 yaşında liseyi bitiren Kıvılcımlı Askeriye-yi Tıbbiye-yi Şahane'ye girmek üzere İstanbul'a gelmiştir; Askeri Tıbbiye, İttihat ve Terakki kadrolarının yetiştiği güçlü bir siyasi geleneğe sahiptir ve Ekim Devrimi'nin yarattığı etki buraya kadar ulaşmıştır. Kıvılcımlı da okulun kütüphanesinde bulunduğu Fransız Komünist Partisi'nin yayın organı "L'Humanite"yi okumaya başlamıştır. Yine okul yıllarında siyasi eylemlere katılmaya da başlamıştır ve üniversite gençliğinin en etkili eylem süreci olan Darülfünun grevinde de yer aldığı bilinmektedir (Fegan, 1970, s. 20-21).

Hüseyin Hikmet, Kuvayı Milliye Askeri Komutanlığı'nda görev yaparken Kuvayı Milliye'nin Muğlada çıkan yayın organı "Menteşe" gazetesinde ilk yazılarını yazmaya başlamıştır; Kurtuluş ve Aydınlık gazeteleri vasıtasıyla sosyalizmle tanışan Hikmet, "Vazife" dergisinde yazmıştır (Karaca, 2011). Hikmet Kıvılcımlı'nın külliyyatından bahsederken, tespit edilmiş ilk yazısının 1925 tarihli "Aydınlık Fevkalade Gençlik Nüshaları'nda" Ahmet Tevfik mahlasıyla yayımlanan "Türk Gençliğinin Sınıfı Mevkiî" isimli yazı olduğu belirtilmektedir (Kale, 2014, s. 11). Kıvılcımlı, 15 Şubat 1925'te Beşiktaş, Akaretler'de toplanan Türkiye Komünist Partisi'nin kongresine Aydınlık delegesi olarak katılmış, Aydınlık grubunun Ankara Halk İştirakiyun Fırkası ile birleşmesiyle kurulan Türkiye Komünist Fırkası'nda Merkez Komite üyeliğine seçilmiştir. İcra Komitesi'ndeki görevi ise Genç Komünistler Başkanlığı olmuştur. Ne var ki Kongre'nin gerçekleştiği dönemde Şeyh Sait isyanı patlak vermiştir. TKP, Komintern'in çizgisinde hareket ederek isyan karşıtı görüşünü "Orak Çekiç" dergisinde yayımlamıştır ve isyanın feodal ve dinsel yönüne vurgu yaparak onu mahkûm etmiştir. Buna rağmen sağcı yayın organlarının yanı sıra TKP yayın

organları da kapatılmış ve 1925’te çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile başlatılan tutuklama dalgasında Tıbbiyeli bir kısım öğrenciye karşı da operasyon başlatılmıştır. Kıvılcımlı dâhil 38 kişi tutuklanarak Ankara İstiklal Mahkemesi’nde yargılanmış ve Kıvılcımlı 10 yıl kürek cezasına çarptırılmıştır. Şefik Hüsnü, Hasan Ali Ediz ve Nazım Hikmet ise Nisan ayında ülkeyi terk etmiştir. Türk Ceza Kanunu’nun hazırlanması ile Osmanlı Ceza Kanunu’na göre hüküm giyen Komünist Parti mensuplarının cezaları “olmamışa” dönünce hükümlüler teker teker tahliye edilmeye başlamışlardır. Kıvılcımlı da bu şekilde hapisten çıkabilmiştir (Karaca, 2011). Kıvılcımlı bu ceza ile birlikte ordudan ihraç edilmiş ve tıbbiyeyi sivil olarak tamamlamıştır.

Kıvılcımlı, 1927 yılında bir tevkifat daha yaşamıştır. Burada belki de üzerinde durulması gereken nokta Kıvılcımlı’nın parti yöneticilerine olan eleştirileridir çünkü tevkifatlarda sorumlulukları olduğunu düşünmektedir. Şefik Hüsnü, 1927 Ağustos ayında kimlik değiştirerek Türkiye’ye gelmiştir. Bu süreçte merkez komitenin eylemsizliğini eleştiren Şefik Hüsnü, Adana-Nusaybin demiryolu hattındaki grevcilere, Adana Vilayet Komitesi aracılığıyla bir beyanname dağıttırmıştır. Dahası Şefik Hüsnü kendi sekreterliğinde, Nazım Hikmet, Hüsamettin Özdoğu, Hamdi Şamilov, İbrahim Topçuoğlu ve Kerim Soyka’dan oluşan ikinci bir İcra Komitesi’ni partiden habersiz kurmuştur. Şefik Hüsnü, tütün işçileri arasında hücreler kurup, el altından beyanname dağıtan bu icra komitesinin biraz güçlendikten sonra Vedat Nedim Tör’e haber verileceğini söylemiştir; fakat bu arada beyannamelerin dağıtıldığı haberi Tör’e ulaşmıştır bile. (Topçuoğlu, 1976, s. 11, 113). Bunun üzerine Türkiye Komünist Partisi İcra Komitesi Sekreteri Tör’ün emniyete parti hakkında ifşaatta bulunduğu, bunları el yazısı ile rapor olarak da yazdığı ve Şefik Hüsnü’nün TKP MK’ne hitaben Moskova’dan gönderdiği mektup ile kendisine Şefik Hüsnü tarafından, Viyana’daki Balkanlar Komitesi’ne teslim etmek üzere verilmiş olan mektupları da emniyete teslim ettiği bilinmektedir (Karaca, 2011). Dahası bunun üzerine tutuklanan Şefik Hüsnü de Komintern’e gönderdiği mektupta adı geçen Komünist Gençlik Başkanı’nın Hikmet Kıvılcımlı olduğunu polise söylemiştir. Kıvılcımlı, bu durumu anılarında sık sık dile getirmekte ve eleştirmektedir. “Liderin” iki sopa yer yemez kendisinin adını verdiğini, kendisinin ise bütün işkencelere rağmen tek bir kelime dahi etmediğini yeri geldikçe vurgulamaktadır. Şefik Hüsnü, “vazgeçilmez lider” sayıldığı için bu ve benzeri suçları da affa dahi uğramadan direkt yok sayılmıştır. Bu olay böyle bir susuşla geçştirilince, yine Kıvılcımlı’ya göre, partinin alnında bir leke olarak kalmıştır (Kıvılcımlı, 2012).

Kıvılcımlı, Viyana’ya veya Sofya’ya gitmesi yönünde, parti yönetiminden aldığı mektuplardan da bahsetmektedir fakat koşullar el vermediği halde, bu şekilde çağruların olmasını samimiyetsiz ve uygunsuz bulmaktadır. Kendisinin yurt dışına gittiği takdirde Türkiye’deki işlerin aksayacağını, gidenlerin zaten bir türlü geri dönmediğini, ayrıca yurt dışına gitmek için ne pasaportu ne de onu götürecek bir aracı olduğunu yine anılarında kaydetmiştir (Fegan, 1970, s. 7-8). Kıvılcımlı, Şefik Hüsnüden bazen paşa çocuğu olarak bahsetmektedir² ve onun kendisinin, annesinin

2 Kıvılcımlı’nın Askeri Tıbbiyede katıldığı Aydınlık grubunu oluşturan kişilerin büyük çoğunluğu işçi sınıfı içerisinde değil Osmanlı’nın üst sınıf ailelerinden ve Avrupa’da eğitim görme ayrıcalığına sahip olan kişilerden oluşmaktadır. Bu kişilerin Osmanlı’nın yıkılışıyla birlikte ailelerinin sınıfsal konumlarını da kaybetme korkusu yaşayan ve çareyi emperyalizme karşı esen rüzgârda aradıkları söylenebilmektedir. Kıvılcımlı ise sınıfsal olarak onlardan farklıdır ve sosyalizm onun için gelip geçici bir inanış değildir. Ağcabay, a.g.e., s. 41-43 Nitekim hareket içerisinde yeni burjuva rejimin ihtiyaç duyduğu gençlerden Şevket Süreyya Aydemir ve Vedat Nedim Tör gibi kimileri zaman içerisinde

çabalarıyla kıt kanaat hayatını sürdüren bir insan olduğunu bilmemesi imkânsız olan bu kişilerin davranışlarını sert bir şekilde eleştirmektedir. Nitekim 1971’de hastalığı süresince anılarını kaleme alan Kıvılcımlı, geçmişin muhasebesini yaparken Şefik Hüsnü’nün liderliğinin hiç sorgulanmamasını eleştirmiş ve paşazadelik taslamada Nazım Hikmet ile Şefik Hüsnü’nün benzer olduğunu ifade etmiştir. Kendisinin 1930’larda kaleme aldığı ve parti eleştirilerinin de yer aldığı Yol serisinin de dikkate alınmayarak, partililik oyununun devam ettirildiğini vurgulamıştır (Kıvılcımlı, 2012).

Kıvılcımlı, 1927’de tutuklanmasından sonra, mahkemede, Marksist olduğunu kabul etmekle beraber parti ile hiçbir bağı olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Şefik Hüsnü, partinin Kıvılcımlı’nın ifadesiyle kurtulduğunu ve Kıvılcımlı’nın Marksizm inancını belirleyen entelektüel ve sosyal nedenleri çok iyi bir biçimde ortaya koyduğunu söylemiş, ondaki entelektüel kapasiteyi dile getirmiştir (Ağcabay, 2015). 1927 ve 1929 tutuklamalarından sonra TKP kadrolarının çoğu yurt dışına çıkmış ve bir daha da dönmemiştir. Kıvılcımlı bu kadroların Türkiye gerçeklerinden kopuk olduğunu düşünmekte ve onları parti mücadelesi içinde yetişmemiş, ithal ve tepeden inme kadrolar olarak görmektedir. 1927 tevkifatından sonra Doğu Halkları Komünist Üniversitesi’nde (KUTV) eğitim görmemiş tek yönetici isim olan Kıvılcımlı, Türkiye’de kalmış ve üretmeye devam etmiştir. Bunun da onun üretken bir teorisyen olmasını sağlayan önemli koşullardan biri olduğu söylenebilir çünkü o, sadece “yazılmış olanları” okuyarak kopyalamaktan ve tekrar etmektense bunları hazmederek ve yaşadığı coğrafyanın gerçeklerini göz önüne alarak yeni şeyler üretmeye çalışmıştır.

Kıvılcımlı 1929 tevkifatında bir kez daha tutuklanmıştır. 13 Nisan 1929’da vapurla İzmir’e getirilmiştir. 16 Nisan 1929 tarihli Anadolu gazetesinde, Dr. Hikmet’in teşkilatta mühim bir rolünün olduğunun ortaya çıktığı şeklinde bir haber yer almıştır. 26 Haziran 1929 tarihli Anadolu gazetesinde davanın görülmeye başlandığına dair bir haber yer almıştır; bu haberde Dr. Hikmet Bey’in yakasına kırmızı renkte bir karanfil taktığı, elinde gazeteler ve bir kitap olduğu ve arada mürekkepli kalemiyle notlar aldığı, diğer sanıklara göre sakın görüldüğü şeklinde bir tasvir de yapılmıştır. Kıvılcımlı bu sırada 27 yaşındadır (Anadolu Gazetesi, 1929). İzmir Ağır Ceza Mahkemesi’ndeki yargılamalar temmuz ayına kadar sürmüş ve neticede Kıvılcımlı, dört sene altı ay ceza almıştır ve kararın okunmasının ardından, şapkasını takarken, hapishaneden “kızıl birer profesör” olarak çıkacaklarına dair meşhur sözünü söylemiştir.

Kıvılcımlı, Elâzığ cezaevine gönderilmiştir ve en çok okuyup yazdığı dönemlerden biri böylece başlamıştır. Kıvılcımlı, Elâzığ hapishanesindeyken, “Edebiyat-ı Cedide’nin Otopsis” ile “Genel Düşünceler”, “Yakın Tarihten Birkaç Madde”, “Parti’de Konaklar ve Konuklar”, “Parti ve Fraksiyon”, “Strateji Planı”, “Düşman: Burjuvazi”, “Müttefik: Köylü”, “İhtiyat Kuvvet: Milliyet, Şark”, “Legaliteyi İstismar” isimli dokuz kitaptan oluşan “Yol” serisini kaleme almıştır.

Hapishaneden çıktıktan sonra 1934’te tekrar gözaltına alınıp bırakılan Kıvılcımlı, 1935 yılında “Marksizm Bibliyoteği” yayınevini kurmuştur. Parti yöneticilerinden Hasan Ali Ediz ve Eczacı

sosyalizm düşüncesini terk etmiş ve iktidar için çalışmaya başlamıştır.

Vasıf ile Fatma Nudiye Yalçı da yayınevi faaliyetinde kendisine katılmıştır. Yayınevinden çıkan ilk kitap, ilk çeviri kitabı da olan Karl Marx'ın, “Gündelikçi İş ile Sermaye”³ adlı eseri olmuştur. Lenin'in yazıp yayınladığı iki broşür olan, “Karl Marks'ın Hayatı, Felsefesi, Sosyolojisi” ve “Karl Marx'ın Ekonomi-Politik, Sosyalizmi, Taktiği” de ikinci ve üçüncü çeviri kitaplar olarak yayımlanmıştır. Yine “Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesi'nin Sonu” isimli eser de yayınevi tarafından yayımlanan bir sonraki çeviri kitap olmuştur. Fatma Nudiye Yalçı tarafından çevrilen, “Karl Marks'ın Enternasyonal'i Açış Hitabesi” ve Engels'in, “Marksizm'in Prensipleri” kitapçıkları da yayınevi bünyesinden çıkan diğer kitapçıklardır. Bir sonraki çeviri eser, Azeri çevirmen Cabbar Moser tarafından çevrilmiş olan Engels'in, “Maymunun İnsanlaşması Prosesinde Emeğin Rolü” isimli eserdir. Son çeviri eser ise Kıvılcımlı'ya aittir; 1937 yılında Kıvılcımlı, Marks'ın, “Kapital” eserini 20'şer sayfalık 7 fasikül halinde yayımlayabilmiştir. Marksizm Bibliyoteği'nden çıkan diğer kitaplar arasında Hasan Aliz Ediz imzasını taşıyan “Sovyetlerde Stahanof Hareketi” ve “İspanya'da Neler Oluyor?” isimli eserler ve Fatma Nudiye Yalçı imzalı “Sosyete ve Teknik” isimli eser vardır. Yayınevinden çıkan ilk telif eser ise Kıvılcımlı'nın hapisanedeyken yazdığı “Edebiyat-ı Cedide'nin Otopsi” adlı kitabı olmuştur. “Türkiye İşçi Sınıfının Varlığı”, “Emperyalizm Geberen Kapitalizm”, “İnkılapçı Münevver Nedir?”, “Marksizm Kalpazanları Kimlerdir?”, “Marx, Engels Hayatları” isimli eserler de Marksizm Bibliyoteği'nden yayımlanan eserler olmuştur (Kale, 2014).

1937 yılında yayınevinin yedinci kitabı olarak yayımlanan “Emperyalizm Geberen Kapitalizm” kitabı aynı yıl toplatılmış ve yazarı hakkında İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde dava açılmıştır. Kıvılcımlı mahkemede uzun bir savunma yapmıştır ve mahkemenin kararı beraat olmuştur. Kıvılcımlı aynı dönemde Marksizm Bibliyoteği yayınevinin adını “Emekçi Kütüphanesi” olarak değiştirmiş ve sonrasında da Babiâli'de bir kitabevini devralarak “Kıvılcımlı Kütüphanesi” adıyla kitapçılığa başlamıştır. Burada, hem daha önce kendi basımını yaptığı kitapları hem de diğer yayınevlerinden basılan kitapları satmaya başlamıştır.

1930'lu yılların ikinci yarısı önemli siyasi gelişmelerin yaşandığı ve Sovyetler Birliği'nden yönetilen TKP ile Hikmet Kıvılcımlı arasındaki görüş ayrılıklarının belirginleştiği bir dönem olmuştur. 1937 Dersim katliamına yönelik TKP görüşleri ile Kıvılcımlı'nın değerlendirmeleri arasındaki fark bu duruma örnek gösterilebilecek olaylardan birisidir. Sovyetler Birliği'ne yerleşmiş olan İsmail Bilen, Dersim katliamını, Ankara hükümetinin Dersim bölgesindeki Kürt aşiretlerinin gerici ayaklanmasını bastırma çabası olarak yorumlamış; feodal unsurların, Kemalist parti tarafından gerçekleştirilen reformlara rağmen bu bölgede bugüne kadar barınmayı başarabildiğini ifade etmiştir (Ağcabay, 2015). Kıvılcımlı ise Yol serisinin ikinci kitabında, devletin Kürt politikasıyla ilgili olarak, “Türk ulusu adam olmaz” lafının şimdi Kürtlere uygulandığını, Avrupa beyazlarının Aztekler ve İnkalar'ın isimlerini yeryüzünden silmesi gibi Türk kapitalizminin de Kızılderililer'den daha “zalim” olan Kürtleri dünyadan silmek istediğini, onları yok etme siyaseti izlediğini yazmıştır (Kıvılcımlı, 2013b, s. 196).

3 Karl Marx'ın bu eserinin bir diğer çevirisi “Ücretli Emek ve Sermaye, Ücret, Fiyat ve Kar” ismiyle Sol Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Karl Marx, **Ücretli Emek ve Sermaye, Ücret, Fiyat ve Kar**, Ankara: Sol Yayınları, 2008.

Tarih Tezi

Bu noktada Kıvılcımlı'nın teorik çalışmalarının temelini oluşturan tarih tezini ayrı bir başlık altında ele almamız faydalı olacaktır. Hollanda'da bulunan Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'ndeki Kıvılcımlı Arşivi'nden edindiğimiz ve şimdiye kadar çevrilmemiş olan 1963 tarihli el yazmasında, Kıvılcımlı tarih tezini çalışmaya ilk olarak nasıl başladığını şu sözlerle anlatmaktadır (Klasör no: 76, IISH, Kıvılcımlı Papers):

...Benim tarih üzerine gözümü açan şimşek, zindan karanlığına düştüğüm gün çaktı. O gün bu gündür o şimşegin ışığı altında, aşağı yukarı, kırk yıl Mişlen'in⁴ ana düşüncelerine göre çalıştım. Yazdıklarım yayınlansaydı 24 cilt...? Ben öldükten sonra bırakacağım sahifeler yakılmaz da bir anlayanın eline geçerse kaç cild tutacakları ölçülür... Kimseyle, bizim önlerinde ulu politika cüceleri gibi "...gösteriş" yapmak hoşuma gitmez. Amma karşılaştırmazsın anlayış da olmuyor.

Mişle 31 yaşında...tarihin içine sokulmuştur. Ben 23 yaşında zorla İstanbul ... zindanlarında boğulurken tarihin başına başka arkadaş bulamadım...

Bu sözlerden Kıvılcımlı'nın 1925 yılında ilk defa tutuklandığı dönemde tarih tezini çalışmaya başladığı anlaşılmaktadır. Ne var ki Kıvılcımlı bu kadar erken dönemde çalışmaya karar verdiği ve hayatı boyunca da üzerinde çalıştığı tarih yazılarını tutuklamalar ve siyasi faaliyetleri nedeniyle uzun yıllar boyunca yayımlama imkânı bulamamıştır. Ancak 1965 yılına gelindiğinde kendi kurduğu Tarihsel Maddecilik Yayınları sayesinde, yazılarını "Tarih-Devrim-Sosyalizm" ismiyle kitaplaştırabilmiştir. Kıvılcımlı bir ülkenin tarihi, gereği gibi bilinmediği müddetçe, o ülkenin gerçekliğinin, yani bugünkü olaylarının da gerektiği gibi kavranamayacağını düşünmektedir. Ona göre şimdiki olayların hepsi daha önce gerçekleşmiş olanların diyalektik ürünleridir. Kıvılcımlı, teorisis pratik ve pratiksiz teori olamayacağı gibi gerçekliksiz tarih ve tarihsiz gerçekliğin de bulunamayacağını dile getirmiştir. Kıvılcımlı'da "bilimcil sosyalizmin soyadının, tarihsel materyalizm olmasının" nedeni de budur ve tarih incelemeleri eskiye olan merakın bir tezahürü değildir; tarih, insancıl düşünce ve davranışın özü olan gerçekliğin köküdür (Kıvılcımlı, 2014c, s. 12-13). Kıvılcımlı, tarihin araştırılmasına verdiği bu önem doğrultusunda, hayatının en büyük eserlerinden biri olan tarih tezini geliştirmiş ve Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti tarihini de bu tez ışığında incelemiştir.

Kıvılcımlı'nın her ne kadar istemeden yaptığını söylese de kendisini kıyasladığı Jules Michelet, 19. yüzyılın önemli Fransız tarihçilerinden biridir ve eserlerinin, Fransız ulusunda aidiyet duygusu yarattığı ve Devrim'i bu ulusun tarihinin en önemli olayı haline getiren yazarlardan biri olduğu söylenebilmektedir. Michelet'nin en önemli ve onu diğer pek çok tarihçiden ayıran yönü ise kendine has bir anlatış biçimi olmasıdır. O tarihi bir dramaturg gibi ile ele almakta ve anlatmaktadır. Bu anlatış biçimi öznel olmakla birlikte, bu sayede Michelet'nin Fransa'nın asıl

4 Kıvılcımlı "Batı Fransa'da tarihin, modern tarihin kurucusu" olarak nitelendirdiği Fransız tarihçi Jules Michelet'den bahsetmektedir.

sesini duyabildiği söylenebilmektedir (Cabanel, 2016). Kıvılcımlı, Michelet’in uzun yıllar devlet görevinde çalışmasının ona çalışmalarında belli bir rahatlık sağladığını düşünmüştür ve “çok acılar çektiğini” söyleyen Michelet’ye, “Güçlü edebiyatçı, şair adam Mişle, çok hassas oluşuna, ben biraz da bıyık altından, amma hoş görerek gülüyorum” diyerek seslenmiştir (Klasör no: 76, IISH, Kıvılcımlı Papers). Kıvılcımlı, Michelet’i çok geç tanıdığını düşünmekte fakat kendi tarih anlayışını oluşturduktan sonra onu tanımış olmakla bir şey kaybetmediğini de belirtmektedir. Çünkü zaten kendi düşünceleri, 100 yıl önce yazmış olan Michelet ile aynıdır ona göre. Kıvılcımlı kendi sözleriyle şöyle açıklamaktadır bu durumu:

Mişle’yi büsbütün anlıyorum. Mişle’yi tanıdıktan sonra... Geç tanıdım... Onun da beni anlayışla karşılayacağını biliyorum. Mişle’nin de pek istediği bir işi yaptım. Kadim tarihin işleyiş mekanizmasını çözdüm. Bunu 25 yıldan beri formülleştirmiştım. Tek satır çıkarmadım. ... Çeyrek yüzyıl geçti. Bugün artık konu elimde büyüğü bir anahtar gibi her tarihin en bilmeceli kapısını hemen açveriyor, bir tek satır yapamıyorum.

...

“Tarih tezi” dediğim şeyde tıpkısı başıma gelmiştir. ... Araştırmaya başlarken tıpkı onun gibi idim. Bir yerlerden sezinerek bir şeyler karalamıştım. Ta 1925 yıllarında araştırmak, ispatlamak gerekiyordu. Nasıl yapacaktım? Ne Mişle gibi tarihle uğraşmak göreviyle hayatımı kazanıyordum. Ne Mişle gibi boğazıma dek bol arşivler denizi içinde yüzüyordum, ne Mişle gibi tarihten başka hiçbir işim yoktu. Pratik canıma okuyordu. Öyleyken her boş kalmış ...? “ben benim gözü yaşlı, bağı taşı tarih tezim!” diye çalaka-kalem girişiyordum. Kıyıda köşede çivilettiğim belgelerin sözümü savunmağa ve cihan tarihini yeni baştan yazmaya güveniyordum. Hiç neyime güveniyordum? Sadece gönlümde aslan gibi yatan bulgu? Araştırma, inancıma. Meğer Mişle de öyle değil mi imiş?”

Diğer taraftan o, Türkiye’de hem egemen çevrelerin hür düşünceyi baskı altına almasından dolayı, hem de kendisine tarihsel maddeci diyenlerin, yurt dışından ithal olmayan düşüncelere kayıtsız kalması sebepleriyle, Türkiye gerçekliğinin anlaşılamadığını ve bu sebeple “teorinin topal kaldığını, pratiğin ise aksadığını” düşünmektedir. Kıvılcımlı, Türkiyeli sosyalistlerin çeviri eserleri Türkiye’ye uydurma kaygısına düşerek, orijinal tezlerle ilgilenmediğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla 1965 yılında tarih tezini yayımladığında yeterli ilgiyi görmemesi onu şaşırtmamıştır. Kıvılcımlı’nın hayatı boyunca şikâyet ettiği bu durum bir gerçeklik olarak önümüze çıkmaktadır. İlk defa 1958 yılında hapishanede Kıvılcımlı ile tanışan ve onu, “havalandırma saatleri dışında sürekli okuyup yazan, gerçekten çok çalışkan bir insan” olarak tanımlayan (Karaca, 2011, s. 267-268) Mihri Belli de yıllar sonra, 2001 yılındaki bir TÛSTAV toplantısında Kıvılcımlı’nın tarih tezini okumamış olmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir (Kundakçı, 2005, s. 56-57).

Kıvılcımlı’nın Tarih Tezi üzerine yazılmış az sayıdaki yazılardan biri de 1975 yılında Murat Belge’nin kalem aldığı kısa bir eleştiri yazısıdır. Belge, Kıvılcımlı’nın kendine has, hatta “bireyci” denilebilecek bir dili olduğunu ve bu nedenle de evrensele ulaşamadığı gibi, yerelde de anlaşılmasının son derece güç olduğunu öne sürmektedir. Belge’nin eleştirisi aslında iki yönlüdür

diyebiliriz; bir taraftan Kıvılcımlı'nın "zortlama", "geberen kapitalizm", "ana dil uydurcası" gibi kelimeleri kullanarak bilimsellikten çıkıp, açıklamalarını duygusal anlamlarla yüklü bir hale getirdiğini söylerken, bir taraftan da "barbarlık", "sosyal devrim-tarihsel devrim" gibi kendine özgü olan ve başka hiçbir Marksist metinde yer almayan kavramlaştırmalarıyla, teorik olarak da Marksizmden ayrıldığını öne sürmektedir (Belge, 1975, s. 45-46). Bu eleştirilere karşılık, ilk olarak, Kıvılcımlı'nın dil üzerine de çalışmaları olduğu ve kendisinin yeni kelimeler üretilerek, dilin geliştirilmesi gerektiğine dair düşünceleri olduğunu söyleyebiliriz. Kıvılcımlı böylece sadece dilin gelişmesini değil Marksist literatürün de geliştirilmesi amacını gütmüştür. Bu durum ayrıca, onun yerli bir sosyal bilim üretme çabası olarak da okunabilir. Diğer taraftan Kıvılcımlı'nın dilinin, halk için değil halka yabancılaşmış aydınlar için anlaşılmasız olduğunu savunan görüşler de vardır (Yılmaz, 1976). Dahası Marksist metinlerde yer almayan kavramları kullanması zaten Kıvılcımlı için bir sorun teşkil etmemektedir çünkü o, sadece Marksist metinlere bağlı kalmayı bir çeşit yobazlık olarak görmekte ve Marksizm'in geliştirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Türkiye'deki solcuların kendilerinin, böyle bir işi beceremeyeceğine inandıklarını düşünen Kıvılcımlı için, yazdıkları Marksizmden kopma değil, aksine onu geliştirme anlamına gelmektedir diyebiliriz.

Bu çalışmanın sınırları itibarıyla çok fazla detaylandıramayacak olsak da tarih tezinin içeriğinden kısaca bahsetmek gerekmektedir. Kıvılcımlı, insanlığın başından geçenleri iki büyük çağa ayırmaktadır; bunlar medeniyetten önceki çağları ifade eden ve yazısız tarih olarak adlandırılan "tarih öncesi" dönem ile medeniyetten sonraki - yazılı tarih dönemini ifade eden - "tarih" çağlarıdır. Yazılı tarih denilen bu çağ ise "antika tarih" (kadim çağ) ve "modern tarih" olarak yine iki alt döneme ayrılmaktadır. Antika tarih, Protosümerlerden (ilk Sümer öncesinden) Batı Roma'nın yıkılışına dek sıralanan medeniyetleri konu ederken; modern tarih, Batı Ortaçağ'ının bitişinden günümüze dek uzanan tek çeşit kapitalist medeniyeti konu edinmektedir (Kıvılcımlı, 2014b). Kıvılcımlı'nın asıl ilgilendiği ise antika tarih dönemi ve bu dönemde birbiri ardına gelen medeniyetler ile onlar arasındaki geçiş kanunlarının tespit edilebilmesidir ki kendisi bu konuda yeterince bilgi sahibi olunmadığını ve yeterince araştırma yapılmadığını her fırsatta dile getirmektedir. "Tarih-Devrim-Sosyalizm" kitabının ana konusu da antika tarihtir. Kıvılcımlı'nın özellikle antika tarihe odaklanmasının nedeninin sınıflı toplumlarla sınıfsız ilkel komün toplumlarının ilişki ve çelişkilerinin araştırılması olduğu söylenebilmektedir. Kıvılcımlı antika tarihin gidiş kanunlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Antika tarih, sınıfsız bir toplumun, sınıflaşma aşamasında olan ekonomice daha ileri toplumları yıkıp yeni medeniyetler oluşturmasıyla yürümüştür (Kale, 2014). Antika tarihte, medeniyetler kurulmaya başlasa da bir önceki çağın insanı olan barbar topluluklar tamamen yok olmamıştır ve dolayısıyla antika tarih boyunca barbarlık ile medeniyet arasındaki mücadele devam etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta Kıvılcımlı'da barbar kelimesinin olumlu anlamda kullanılıyor oluşudur; o tarih öncesi barbar insanı medeni insandan çok daha üstün karakterli görmektedir. Barbar insan yiğit, cömert ve toleranslı iken; medeni insan gaddar, zalim, eşitlik bilmeyen ve yalansız konuşmuyandır (Kıvılcımlı, 2014c, s. 13-15).

Kıvılcımlı'nın tarih tezinin en önemli noktalarından biri de onun yaptığı "tarihsel devrim-sosyal devrim" ayrımıdır. Kıvılcımlı, antika tarihte devam eden barbarlık ile medeniyet arasındaki

mücadelede, barbar toplumun medeniyete yaptığı saldırıları ve sonucunda yarattığı dönüşümü, tarihcil devrim olarak adlandırmaktadır. Sosyal devrim ise bir sınıfın diğer sınıfı yıkararak, onun yerine geçmesi anlamına gelmektedir. Ona göre, antika tarihte sosyal devrimlerin gerçekleşmesi imkansızdır çünkü eski gerici sosyal sınıfı devirip, medeniyeti kuracak olan kolektif aksiyon gücünü sağlayacak, yeni bir sınıfın varlığı söz konusu değildir. Ancak, tarihsel devrimler yeterli birikime ulaşıncaya, modern tarihin, sosyal devrimlerle yürümesi söz konusu olabilmiştir. Tarihsel devrimler, bilinçsizce, tamamen bilinçaltı şekilde gerçekleşirken; sosyal devrimler bir o kadar şuurlu bir gidiş içinde ilerlemektedirler (Kıvılcımlı, 2014d). Antika tarihte, eskimiş medeniyetin üretici güçlerini boğan üretim ilişkilerini kökünden kazıyacak barbar akınlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Barbar akınlarının yaptığı bu tarihcil devrim, medeniyetlerin sonu değildir çünkü bir medeniyetin bu şekilde yıkılışı yeni bir medeniyetin de doğuşu anlamına gelmektedir (Kıvılcımlı, 2014b). Dahası bir medeniyet çökerken, tekniğinin bir kısmı barbarlara kalmaktadır ve bu da tarihte bir gerileyip sıçrama anlamına gelmektedir. Yani bu şekilde insanlık durmadığı gibi –aksine – gerileyip atlayarak hız almaktadır.

Kıvılcımlı, medeniyetlerle barbarlar arasındaki ilişkinin, “atomlar arasındaki kimyasal ilgileri açıklayan elektron savaşları” gibi olduğunu ifade etmektedir. Dahası barbar akınlarını, tarihin nükleer gücü olarak nitelemektedir. Barbarlık, tarihi yapan canlı bir organizmadır ve yaratıcı bir özü vardır. Diğer taraftan barbarın yaptıkları, bilincinden çok inançlarına dayanır ve kendisine ters gelen her şeyi yakıp yıkar. Bu anlamda Kıvılcımlı barbarlığın, yıkıcı-vurucu bir güç olduğunu ifade etmektedir. Tarihsel devrimi yapıp, medeniyetleri yıkan barbarlık, daha sonrasında kendisi de uygarlaşmakta ve yıktığı medeniyetin haline düşerek, kendisi de yeni barbar akınlarının hedefi haline gelmektedir. Kıvılcımlı bu durumu, barbar toplumların medeniyetin nimetlerine kanarak, “şeytana uymuş olmaları” ve medeniyete geçerek de aslında “cennetten kovulmuş olmaları” olarak ifade etmektedir (Kıvılcımlı, 2014b, s. 62, 53). Yani tıpkı tufanlarda olduğu gibi, bu dini inanışların ve efsanelerin kökeni de antika tarihe ve tarihsel devrimlere dayanmaktadır.

Barbarların medeniyetleşmesi ile ortak mülkiyetin özelleşmesinin birbirine paralel ilerlediğini vurgulayan Kıvılcımlı, barbarın, ilk başta istila ettiği yerin toprak mülkiyetini, kendisi dahil kimseye vermezken, tasarruf hakkını tamamen orada yaşayanlara verdiğini ve esir ettiği insanı kendi ailesinden biri haline soktuğunu belirtmektedir. Buna göre, İslamiyet için Arapların; Selçuk ve Osmanlı Devletleri’nde Türkler’in; Batı Avrupa’da Cermenlerin ve sonrasında Normanların yaptıkları da budur (Kıvılcımlı, 2014e s. 46). Selçuklu ve Osmanlı örneklerinde, gazilerin yanı başlarında sürekli şeriat (Kent; Mekke-Medine hukuku) bayrağını üstün tutan Müslüman havariler olduğu için toprak birdenbire devlet başkanının mülkü olamamış ve miri malın mülkiyeti topluma (Müslümanlar malevine) ait olmuştur. Kur’an’ın deyimiyle, “Mülk Tanrınıdır” demektedir Kıvılcımlı; ne var ki sonrasında şeriat bozulmuş ve Franklardaki derebeyleşme-eşraf/ayanlaşma belirmiştir (Kıvılcımlı, 2014e, s. 22).

Kıvılcımlı hem tarihi maddeci bir şekilde analiz etmeye çalışmış hem de bu yöntemi Osmanlı İmparatorluğu’nun tarihini incelemek için kullanmıştır. Bunun en önemli nedeni de tarih bilmeden bugünün anlaşılamayacağına dair olan güçlü inancıdır. Kıvılcımlı’nın tarih tezi ve

din yorumu bu çalışmanın kapsamını aşacak denli geniştir ve üzerine daha fazla yazılması gerekmektedir. Diğer taraftan bu çalışmalarıyla Kıvılcımlı, Marksizm'e ve sosyalist literatüre bir katkıda bulunma iddiasındadır ve bu iddia çok değerlidir. O, bunun bütün Marksistlerin görevi olduğunu vurgulamaktadır; dolayısıyla Kıvılcımlı'nın tezlerine katılıp katılmamak bir yana bu iddiasını benimsemek ve teorik üretim yapma çabasına girişmek gerekliliği ortadadır.

Donanma Davası Süreci

1930'ların ikinci yarısında faaliyetlerine yayınevi ve kitabevi ile devam eden Kıvılcımlı, 1938 Donanma Davası ile bir kez daha mahkûm edilmiştir. Nazım Hikmet'in mahkûm edildiği Harbiye Davası ile Donanma Davası'nın Nazım Hikmet ve Hikmet Kıvılcımlı'ya yönelik birer komplo olduğu ve onları etkisiz hale getirmek için düzenlendiği de düşünülebilmektedir. Nazım Hikmet, yasal planda oldukça etkilidir ve Kıvılcımlı'nın da emniyet birimleri gözünde "uyurken bile devletin aleyhine" olmak gibi bir intibası vardır. Bu nedenle de ikisinin de sesini kesebilmek için böyle bir komplo düzenlenmiştir (Ağcabay, 2015).

Yalçın Küçük de 1930'lu yılları, Türk aydını için havuç ve sopa politikasının yoğun olduğu yıllar olarak tanımlamaktadır. Darülfünun kapanıp üniversite olarak açılırken birçok öğretim üyesinin, kadrosuz ve üniversite dışı kaldığını söyleyen Küçük, uyumlu olmaya çalışanların ya da öyleymiş gibi davrananların kalabildiğini ifade etmektedir. Ona göre bu dönemde, Hikmet Kıvılcımlı⁵ ve Nazım Hikmet'in de yargılandığı Harp Okulu ve Donanma davalarıyla Türk aydınına neyi yapamayacağı; resmi "Tarih Tezi" veya "Dil Tezi" ile ise neyi yapabileceği gösterilmiştir (Küçük, 1983).

Kıvılcımlı'nın, Marksizm Bibliyoteği isimli yayınevine gelip giden ve buradan çıkan yayınları satma ve dağıtma işine de girişen Abdülkerim Korcan (yazarlık adıyla Kerim Korcan) 1938 yılında gözaltına alınmıştır. Sorgulaması Kıvılcımlı ile olan ilişkisi üzerinden yürütülmeye başlanmıştır; fakat kitaplarının birinin arasından çıkan bir notla davanın seyri değişmiştir. Kerim Korcan'ın abisi Haydar Korcan, Yavuz Zırlıslı'nda askerlik yapmaktadır ve komutanı Gedikli Üstçavuş Seyfi Tekdilek ile Kerim Korcan gıyaben tanışmaktadırlar. Seyfi Tekdilek, Kerim Korcan'dan üç adet kitap istemiş ve Korcan da bunları Tekdilek'e göndermiştir. Askeri mahkeme, Donanma'da komünist bir örgütlenme olduğuna ve Kıvılcımlı'nın da kitapları ile askeri isyana teşvik ettiğine karar vererek onu 15 yıl hapse mahkûm etmiştir. Yargılama süreci Yavuz'da başlamış, daha sonra sanıklar donanma denizaltı ana gemisi Erkin'e nakledilmişlerdir ve yargılama süresi boyunca gemi sürekli hareket halinde kalmıştır. Böylece sanıkların aileleri ve avukatları ile olan ilişkileri de sekteye uğratılmıştır (Karaca, 2011). 15 yıl hapse mahkûm edilen Hikmet Kıvılcımlı; Nazım Hikmet, Kemal Tahir, Fatma Nudiye Yalçı ve Emine Alev ile birlikte Sultanahmet Cezaevi'ne gönderilmiştir.

1940 yılında Nazım Hikmet ve Kemal Tahir ile birlikte Çankırı Cezaevi'ne nakledilen Kıvılcımlı, 1942'de Amasya Cezaevi'ne ve hemen ardından da Kırşehir Cezaevi'ne gönderilmiştir. Kıvılcımlı, Kırşehir Cezaevi'ndeyken çevre il ve ilçelerden gelenler de dâhil olmak üzere hasta bakmaya da

5 Küçük, yazısında Donanma Davası'nda yargılananlar arasında Nazım Hikmet'i gösterirken Hikmet Kıvılcımlı'nın adını anımsatmamıştır.

başlamıştır. Kıvılcımlı bu hapisliği döneminde de okuyup yazmaktan geri durmamış ve başta tarih tezi olmak üzere pek çok konu üzerinde ayrıntılı çalışmıştır. Nazım Hikmet ile birlikte gözaltına alındıklarında Nazım Hikmet, ondan tarih tezini orada bulunanlara anlatmasını istemiş; Kıvılcımlı ise bu çalışmanın henüz çok başında olduğunu ifade etmiştir. Buna rağmen İslam tarihi, tarihöncesi toplumları, anahanlık ve babahanlık dönemleri gibi tarih tezinin bazı parçalarını anlatmış ve dinleyicilerden oldukça ilgi görmüştür (Karaca, 2011). Ayrıca Kıvılcımlı, “İslam Tarihinin Maddesi” ismiyle yayımlamayı planladığı eserinin birinci cildinin, Donanma Davası sırasında polis tarafından yok edildiğini de bizzat kendisi ifade etmektedir. Ölümünden sonra yayımlanan “Allah-Peygamber-Kitap” ismiyle yayımlanan yazmaların da o sırada kurtarılabilen çalışmalar olduğu düşünülmektedir (Kıvılcımlı, 2013a). Diğer taraftan, yayımlanan bu kitabın Kıvılcımlı tarafından mı bu isimle adlandırıldığı yoksa yayımcılar tarafından mı bu şekilde adlandırıldığı konusunda net bir bilgi yoktur.

Kıvılcımlı, Donanma Davası’ndan aldığı 15 yıllık hapis cezasının bitmesine 3 yıl kala çıkan genel af ile Kırşehir Cezaevi’nden çıkmıştır. Kıvılcımlı 1953 yılında, yani İstanbul’un fethinin 500. yılında “Fetih ve Medeniyet” isimli bir broşür kaleme almıştır. Onun bu çalışmayı yapmasında, 1950 senesinde “İstanbul’un 500’üncü ve Müteakip Fetih Yıllarını Kutlama Derneği” adıyla kurulan ve daha sonra adı “İstanbul Fetih Derneği” olarak değiştirilen (Fatih ve İstanbul, 1953) dernekle olan ilişkisinin etkisi olduğunu söyleyebiliriz. İstanbul Fetih Derneği’ne ilk yardımı yapan ve bu anlamda kurucuları arasında yer alan ve aynı zamanda derneğin fahri başkanı olan, zamanın İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Ordinaryüs Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay, Kıvılcımlı’nın sınıf arkadaşıdır ve Kıvılcımlı’nın bizzat kendisinin de zaman zaman bu derneğe gittiği bilinmektedir. Fethin 500’üncü yılı için derneğin aylarca program hazırlıkları yaptığı da bilinmektedir. 1953 yılında yine fethin 500’üncü yılı dolayısıyla birçok kişi de çeşitli yazılar kaleme almış, yorumlamalarda bulunmuştur. Kıvılcımlı her zaman gündemi takip eden ve bilfiil içerisinde yer alan bir komünist olarak bu duruma da kayıtsız kalmamış ve fethi, kendi tarih tezi bağlamında yorumlamıştır diyebiliriz. Bu nedenle de broşür önem arz etmektedir.

İstanbul’un fethini dinler arası bir mücadele olarak görmenin, medeniyet tarihini bütünüyle kavrayamamış olmaktan kaynaklanacağını düşünen Kıvılcımlı, fethin aslında, ilerlemenin gerilemeye karşı bir zaferi olduğunu öne sürmektedir. Ona göre, bu zafer sadece Türkler tarafından değil, bütün dünya tarafından kutlanabilecek bir büyük tarihsel devrimdir. Arapça’da fethin, güzel bir tesadüfle “açmak” manasına da geldiğini belirten Kıvılcımlı, çökmekte olan Bizans’ın medeniyet yollarını tıkadığını ve fetihle birlikte bu yolların açılabilirdiğini düşünmektedir (Kıvılcımlı, 2011). Hikmet Kıvılcımlı’nın İstanbul’un fethini kutlanması gereken olumlu bir olay olarak değerlendiren görüşlerini, fethi olumlayan milliyetçi/muhafazakâr görüşlerden ayıran bazı önemli noktalar olduğunu söylemek ve bunları ele almak önemlidir. Kıvılcımlı, Osmanlı’ya Bizans üst yapısından biçim olarak çok şey katıldığını ve bu nedenle de Bizans anlaşılmadıkça Osmanlı üst yapısının da anlaşılmayacağını düşünmektedir. Ona göre, Osmanlılık çöken iki kadim medeniyet olan Roma ve İslam medeniyetlerinin sentezi olarak doğmuştur. Dolayısıyla o, Bizans tarihini de araştırmış ve gelinen noktada Bizans’ın yıkılıp, İstanbul’un fethedilmesinin kaçınılmaz olduğu sonucuna varmıştır.

Kıvılcımlı, İstanbul'un Türklerin hâkimiyetine girmesinin dünya tarihi için beklenmedik ölçüde sosyal değişimler yarattığını düşünmektedir. Batı'da derebeyliğin temelleri sarsılmış, küçük Osmanlı devleti cihangir olmuştur. İçinde Müslüman ve gayri-Müslimlerin yaşadığı bir İmparatorluk haline gelmesi ile ulu bir devlet cihazına gereksinim duyulmuş ve Osmanlı "kanun" devrine girmiştir (Kıvılcımlı, 2008). Ayrıca Avrupalılar, Akdeniz'den geçmeyecek başka ticaret yolları aramaya başlamışlardır. Kıvılcımlı'ya göre, Akdeniz hegemonyasını kaybetmeseydi, Batı bezirgânlığı Okyanus'u denemeye kalkmazdı. Dolayısıyla 1492'de Amerika'nın keşfedilmesi de İstanbul'un fethi dolayısıyla mümkün olmuştur (Kıvılcımlı, 2011).

Vatan Partisi Dönemi ve Son Yılları

Donanma Davası sonrası 12 yıllık hapislikten sonra devrimci faaliyet özlemi duyan Kıvılcımlı, bu dönemde Şefik Hüsnü Değmer ile siyasi ilişki kurmak istemiştir. Fakat Değmer'in şimdilik bir şey yapmama şeklinde bir politika izlemesiyle bu amacını gerçekleştirilememiştir. Hemen ardından, o zamana kadarki en büyük TKP tevkifatı olan, 1951 TKP tevkifatı gelmiştir ve Şefik Hüsnü de dâhil 200'e yakın partili tutulanmış, yargılanmış ve ceza almıştır. Demokrat Parti, 1951 tevkifatı ile "komünistlerin kökünü kazıdığı" iddiasındadır. Bu iddiaya karşılık Kıvılcımlı, yasal alanda faaliyette bulunma ve komünistlerin varlığını gösterme isteği ile Vatan Partisi'ni kurma girişimlerine başlamıştır. Vatan Partisi, 29 Ekim 1954'te kurulmuştur ve kurucuları arasında tekstil işçileri çoğunluktadır. Hikmet Kıvılcımlı genel başkanlığa ve Ahmet Cansızoğlu da genel sekreterliğe getirilmiştir. İstanbul'un yanı sıra İzmir il örgütü ve Kadıköy, Taşlıtarla, Beşiktaş, Ortaköy, Kasımpaşa, Beyoğlu ve Zeytinburnu ilçe örgütleri kurulmuştur (Karaca, 2011). Parti kurulduktan bir yıl sonra da yani 1955'te parti yayın organı olarak "Vatandaş Gazetesi" çıkarılmaya başlanmıştır. Kıvılcımlı, parti ve gazete vesilesiyle kendisi ile iletişim kuranlara da tercüme eserlerle Türkiye'de sosyalizmin olmayacağını, kendine has yöntemlerle politika yapmak gerektiğini ve bunun da ancak Vatan Partisi ile başarılabileceğini anlatmıştır (Kundakçı, 2005).

Vatan Partisi, 1957 yılında yapılan erken genel seçimlere de girmiştir ve Kundakçı'ya göre küçücük bir Vatandaş Gazetesi ile sesini kimseye duyuramayan Vatan Partisi, seçimlere katılması ile yurt dışında biraz olsun duyulmuştur. Parti, İstanbul ve İzmir olmak üzere iki ilde seçimlere girmiştir. Seçimlere hazırlık safhasında Sirkeci, Saraçhane, Zeytinburnu ve Eyüp gibi çeşitli yerlerde Vatan Partisi mitingleri yapılmıştır. Mitinglere katılım çok fazla olmamıştır ama Kıvılcımlı her defasında binlerce kişiye hitap ediyormuş gibi saatlerce sürecek olan konuşmalarını yapmaya devam etmiştir. Parti'nin en önemli mitinglerinden biri Eyüp Mitingidir. 15 Ekim 1957 günü Eyüp Sultan Cami'ne yakın bir yerde yapılan bu mitingde, Kıvılcımlı, konuşmasının başında Vatan Partisi'nin amaçlarını anlatmaya başlamış ve bunu dini değerlerle ve somut örneklerle ortaya koymaya gayret etmiştir. Bu sırada ezan okununca dinleyicilerin büyük bölümü namaza gitmiş ve Kıvılcımlı da "Allah kabul etsin" diyerek konuşmasına ara vermiştir; kalabalık camiden çıkarken ise İslamiyet'in doğuş aşamasındaki devrimci çağından örnekler vermiş, Medine barbarlarının mülksüz, eşitlikçi ve adaletli davranışlarını anlatmaya başlamıştır (Kale, 2014). Eyüp mitingi sonrasında Kıvılcımlı'ya önce "dini siyasete alet etmek" suçundan soruşturma açılmış, konuşma

metni incelendikten sonra ise “komünizm propagandası yapma” suçuyla Kıvılcımlı yargılanmıştır. Bir süre sonra da partinin kapatılma davası açılmıştır ve 25 partili tutuklanmıştır.

Vatan Partisi tutukluları, ancak 1958’in sonlarına doğru Sultanahmet Cezaevi’ne koyulmuştur. Burada Kıvılcımlı yine bol bol okuyup yazma isteğindedir. O günlerde Fransız Diyojen Dergisi’nde Arnold Toynbee’nin 8-10 sayfalık “Medeniyetler-Barbarlar” makalesi çıkmıştır ve Doktor da ona cevaben 20 sayfalık bir makale yazmıştır. Bu Kıvılcımlı’nın çok uzun süreden beri üzerinde çalıştığı tarih tezinin de bir parçasıdır. Hem Eyüp Mitingi konuşmasının içeriğinden hem Toynbee’ye cevabından anlayabiliyoruz ki Kıvılcımlı her fırsatta tarih tezi üzerine çalışmakta ve onu geliştirmektedir. Vatan Partisi tutuklularının Ağır Ceza Mahkemesi’nde yargılanmaları iki yıl sürmüştür. Yargılama sonucu ise Kıvılcımlı ve diğer partililer beraat etmiştir; kararın çıkması 1960 yılını bulmuştur. Bu sırada 27 Mayıs 1960 darbesi meydana gelmiştir ve Kıvılcımlı hemen ertesi gün Millî Birlik Komitesi’ne bir telgraf çekerek “İkinci Kuvayı Milliye Gazalarının kutlu olmasını” dilemiştir.

Dahası, Kıvılcımlı ile Alaattin Hakgüder Ankara’ya giderek Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve görüşmeye “Birinci Açık Mektup” ismiyle bir mektup götürmüşlerdir. Bu olayı anlatan Suat Şükrü Kundakçı, Talat Aydemir ile yapılan görüşmenin içeriği hakkında kimsenin bilgi sahibi olmadığını, Doktor’un bunu bir sır olarak götürdüğünü ifade etmektedir (Kundakçı, 2005). Dahası Doktor, daha birçok isimle, emekli generallerle de iletişim kurmuştur fakat bunların mahiyeti de sırdır. Mektubun nüshaları, MBK dışında Ankara’da Başbakanlığa, Muzaffer Özdağ’a, Başbakanlıktan Rıfat Baykal’a da dağıtılmıştır. Bu vasıtayla Cemal Gürsel ile de görüşme ayarlanmaya çalışılmıştır ama başarılı olunamamıştır. Daha sonra Kıvılcımlı, Kundakçı ve Sefer Aytekin’den oluşan üç kişilik kadro İstanbul’a dönmüş ve ikinci bir mektup yazmıştır. Bu mektup da çoğaltılarak yine aynı mercilere gönderilmiştir fakat bu girişimlerden hiçbir sonuç alınamamış ve her iki mektup da “İkinci Kuvayı Milliyeciliğimiz” adıyla kitap olarak basılmıştır (Kundakçı, 2005). Kuvayı Milliyeciliğimiz kitabı aslında iki tanedir ve birincisi 1954 yılında Vatan Partisi’nin kuruluş gerekçesi olarak yazılmış ve 1957 yılında “Kuvayı Milliyeciliğimiz” adıyla basılmıştır. 1965 yılında ise Kıvılcımlı, “Kuvayimilliyeciliğimiz” ve “II. Kuvayimilliyeciliğimiz” ismiyle iki kitabı birleştirip yeniden basmıştır (Kale, 2014).

Vatan Partisi’nin gerekçesi olan birinci kitapta Kıvılcımlı, CHP’nin o zamana kadarki tutumunu ve destek aldığı toplumsal güçleri de analiz etmektedir. CHP’nin şehir bezirgânları (büyükşehirlerin büyük tüccarları) ve taşra hacıağaları (Kıvılcımlı bunları Birinci Dünya Savaşı’nda soygunculuk yaparak semirmiş, taşralı soyguncular olarak tanımlamaktadır) olmak üzere başlıca iki toplumsal güçten destek aldığını belirten Kıvılcımlı, partinin asıl dayanması gereken halk kitlelerini ise küçümseme geleneğini sürdürdüğünü belirtmektedir. CHP’nin dayanağı olan bu güçler, daha sonra onun çöküşüne neden olan ve Demokrat Parti’nin iktidara gelmesini sağlayan güçlerdir aynı zamanda. Aynı şehir bezirgânları ve taşra ağaları, bu kez de İkinci Dünya Savaşı koşullarında daha da semirerek Demokrat Parti’nin destekleyicisi haline gelmişlerdir. Bu iki partinin karşısında durabilecek tek güç ise Vatan Partisi’dir ve partinin kuruluş gerekçesi de budur (Kale, 2014). Kıvılcımlı

bu iki partinin sınıfsal analizini yaparak bunların karşında soyguncu zümrelere dayanmayan, onları yok etme amacıyla olan işçi sınıfının Vatan Partisi'nin çıkabileceğini savunmuştur.

Kıvılcımlı, 27 Mayıs sonrasında Milli Birlik Komitesi'ne Suat Şükrü Kundakçı'nın imzasıyla bir de anayasa teklifi sunmuştur. Esasında bu anayasa teklifi 1956 yılında Kıvılcımlı tarafından hazırlanmıştır. O yıl, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Kürsüsü'nden Ord. Prof. Hüseyin Kubalı yeni bir anayasa hazırlanması için siyasi partilere ve sorumluluk sahibi vatandaşlara kendisine görüşlerini iletmeleri için çağrı yapmıştır. Kıvılcımlı da çağrının son gününde, anayasa teklifini Kubalı'ya ulaştırmıştır. Milli Birlik Komitesi'ne sunduğu da bu teklifin kitaplaştırılmış halidir.

Bu arada Kıvılcımlı 1965 yılında "Tarihsel Maddecilik Yayınları"nı kurmuş ve 1965-71 arası dönemde çok sayıda kitap yayımlamıştır. Kıvılcımlı, sırasıyla, "Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi", "Tarih - Devrim - Sosyalizm", "Tarih Tezi Işığında İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş: İngiltere", "Karl Marks'ın Özel Dünyası", "Uyarmak İçin Uyanmalı, Uyanmak İçin Uyarılmalı (TİP'e Teklifler)", "Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu", "Opportunizm Nedir?", "Halk Savaşının Planları", "Demokratik Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama" isimli eserlerini bu dönemde yayımlamıştır. Bunların yanı sıra Ararat Yayınları'ndan "Metafizik Sosyolojiler" kitabını, Ant Yayınları'ndan "27 Mayıs ve Yön Hareketi'nin Sınıfsal Eleştirisi" kitabını, Ekim Yayınları'ndan da "Toplum Biçimlerinin Gelişimi" isimli eserini yayımlamıştır. Kıvılcımlı gerillacılık hareketlerinin yükseldiği bu dönemde birlik çağrısı yaptığı "Anarşi Yok! Büyük Derleniş!" kitapçığını ve yine bu amaçla "Vatan Partisi Program ve Tüzüğü"nü yeniden bastırmıştır (Kale, 2014). Ayrıca 1965 yılında "Çaltı" isimli dergide yazılar yazan Kıvılcımlı, daha sonra bu yazıları "Uyarmak İçin Uyanmalı, Uyanmak İçin Uyarılmalı" ismiyle kitaplaştırmıştır.

Yine bu sıralarda Şevki Akşit ve Mihri Belli tarafından "Türk Solu" dergisinin hazırlıkları devam etmektedir. Türk Solu dergisinde Kıvılcımlı'nın da ayda bir tane makalesi yayımlanmaktadır. Ne var ki çok geçmeden Kıvılcımlı'nın yazılarında bazı kısıtlamalar yapılmaya başlanmıştır, Doktor sansüre uğramış, bunun üzerine kendi gazetesini çıkarmaya karar vermiştir. Suat Şükrü Kundakçı'nın yayın müdürlüğünde olduğu ve maddi imkânsızlıklar nedeniyle sadece 7 sayı çıkarılabilecek olan "Sosyalist Gazetesi" 1967 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. 1968 yılına gelindiğinde Kıvılcımlı, "İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği"nin kuruluşunda yer almıştır. Kıvılcımlı'nın yönetim kurulu üyesi olduğu bu kuruluş 12 Mart'a kadar faaliyetlerine devam etmiştir. 1970 yılının Aralık ayı başında Sosyalist gazetesi tekrar yayın hayatına başlamıştır. Bundan sonra Kıvılcımlı, çeşitli yerlerde gençlere yönelik olarak söyleşilere katılmış, konuşmalar yapmıştır. Bunlardan biri de 6 Mart 1971 günü Ankara Hukuk Fakültesi'nde yapılan "Durum Yargılaması Konferansı"dır ki buradaki konuşması daha sonra kitap olarak da basılmıştır.

Kıvılcımlı'nın 27 Mayıs sonrası yazdıkları ve yaptıkları, hakkında en çok tartışılan konulardan biri olagelmiştir. Özellikle de 1971'de, hayatının son anlarında kaleme aldığı anılarıyla ve düşünceleriyle de bu tartışmaları körüklediği söylenebilir. Diğer taraftan, Kıvılcımlı'nın orduya bakış açısını anlayabilmek için onun tarih tezini ve bu tezinde askere ve ordu geleneğine biçtiği rolü göz önünde

tutmak büyük bir önem taşımaktadır. Yani düşüncelerini, sadece 27 Mayıs sonrası yaklaşımına bakarak değil bir bütünlük içinde ele almak daha faydalı olabilecektir. Kıvılcımlı, 12 Mart 1971 muhtırasından hemen sonra da “Ordu Kılıcını Attı” başlıklı bir yazı yazmış ve meclisin kendi kendisini düzeltmesini ummayan ordunun idareyi süratle üzerine alma yoluna girdiğini yazmıştır. Bu noktada şunu da söylemek gerekir ki 12 Mart’tan önce ordudaki radikal subaylardan 9 Mart’ta “sol” bir darbe bekleyen, başta Milli Demokratik Devrimciler olmak üzere çeşitli sol grup ve örgütler 12 Mart’ı ilk etapta böyle bir müdahale zannederek olumlu tepki vermişlerdir.

Kıvılcımlı 1971’de yazdığı anılarında 27 Mayıs’tan beri bir sosyalizm kültürü geliştiğini fakat “para babalarının” bunu kökünden kazıma amacıyla olduğunu iddia etmektedir. Ne var ki 27 Mayıs’ı kolay yenemeyeceklerini de anlamışlardı; çünkü Kıvılcımlı’nın ifadesiyle burjuva ordusu bile 19. yüzyılın burjuva “devrimci” geleneklerini silkip atamıyordu ve onlarla Türkiye halkını kılıçtan geçirmek zordu. Bunun için bir hile arayan finans kapital CIA yolu ile gerillacılık (Kıvılcımlı, Filistin’e gidip gelen gençleri gerilla eserlerini okuyup romantik ilhamlar kapalı kişiler olarak betimlemektedir) hareketlerine özenen gençleri işleme yolunu tutmuştur (Kıvılcımlı, 2012, s. 36, 76). Kıvılcımlı ayrıca böyle düşündüğü ve bunları dile getirdiği için kendisinin de revizyonist olarak adlandırıldığına da sık sık dikkat çekmiştir. Kıvılcımlı’nın bir diğer dikkat çeken tespiti de şudur: Ona göre, gençler kıskırtılmıştır ve ordunun, muhtırayı onların bu yükselen hareketlerine karşı verdiğini sanmaktadırlar; para babalarının derdi ise muhtıra sayesinde kapitalizmin çıkmazlarına çare bulmaktır ve hem gençlikle hem de ordu ile alay etmekte, iki tarafı da kullanmaktadırlar. Çoluk çocuğun peşine düşen ordu ise bu haliyle hem dramatiktir hem de kendini komik bir duruma düşürmektedir; Kıvılcımlı’ya göre ordunun bu hali içler acısıdır (Kıvılcımlı, 2012, s. 39-47).

1960’ların sonunda Kıvılcımlı ile tanışan ve Dev-Genç’ten kopan Selahattin Okur, Filistin’e de giden gençlik grubundadır ve o yılları anlatırken Türkiye işçi sınıfını unuttuklarını, herkesin para kazanmak için yaptığı çevirilerden dolayı o günün gençlerinin kafasının karıştığını düşünmektedir. Okur, Kıvılcımlı’ya Filistin’e gittiklerini anlatması üzerine, onun, “silahlı savaş devrimciliğini” eleştirip; anarşi yerine halk kitlelerinin içinde örgütlenmek gerektiğine dair “Yeter Be” isimli yazısını kaleme aldığını belirtmektedir. Ayrıca askeriyede de örgütlenildiğini anlatan Okur, Çamlıca ve Feneryolu’nda subay okulu öğrencileri için evler tutulduğunu fakat cuntacıların bu gençleri yanlarına çekmekte başarılı olduğunu ifade etmektedir (Okur, 2016).

Hem Kıvılcımlı’nın CHP ve DP tabanlarına yönelik olarak yaptığı sınıfsal analizlere hem de ordunun da bu sınıflardan bağımsız düşünülmemeyeceğini çünkü finans-kapital tarafından ele geçirildiğine dair sözlerine baktığımızda, onun 27 Mayıs’ın ve 12 Mart’ın nedenlerini maddeci bir şekilde analiz ettiğini söyleyebiliriz. Türk ordusunun Tanzimat’tan beri her ilerici hareketi, Birinci Kuvayımilliyeciliği ve 27 Mayıs’ı başarıya götürdüğünü ve yargıçların da böyle bir ordunun içinden çıktığını yazan Kıvılcımlı, şimdi bu yargıçların “yangını başlatanlarla değil yanananlarla uğraştığını” ifade etmektedir. Kıvılcımlı’nın isteği hukuk dışı olan bu davalarda mahkemenin kendi kendini reddetmesidir (Kıvılcımlı, 2012). 12 Mart yaklaşırken Kıvılcımlı da prostat kanserine yakalanmış ve arananlar listesinde de adı çıkınca yurt dışına çıkmaya karar

vermiştir. Lübnan, Suriye, Paris ve ardından Belgrad'dan geçerek Arnavutluk'a gitmeyi amaçlayan Kıvılcımlı bunu gerçekleştirememiş ve 11 Ekim 1971 günü Makedonya'da vefat etmiştir.

SONUÇ

Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye siyasi düşünce tarihinde yer alan en üretken ve orijinal entelektüellerden biridir. Günümüzde Kıvılcımlı'nın düşüncelerinin izinden giden siyasi çevreler vardır ve Kıvılcımlı üzerine yazılmış çok miktarda yazı da bulunmaktadır. Bununla birlikte Kıvılcımlı ve eserleri hakkında yapılmış çok fazla akademik çalışma bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Oysaki hayatı boyunca eleştirel ve üretken bir düşünür olan Kıvılcımlı üzerine objektif ve bilimsel çalışmalar yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmayla biraz da olsa bu eksikliğin giderilmesi, sonraki çalışmalar için faydalı olunması amaçlanmıştır.

Kıvılcımlı, pratik siyasi faaliyetlerinin yanı sıra hayatı boyunca okumuş ve edindiği bilgileri yaşadığı ülkenin özel koşullarına uyarlayarak yeni tezler ortaya atmaya çalışmıştır. O, var olan Marksist literatüre hâkim olmanın yanı sıra Marksizm'e katkı yapma iddiasında olan bir düşünürdür. Çünkü hem Marks'ın bütün konular üzerine çalışmaya vakti olmadığını hem de yeni edinilen bilgiler ışığında yeni şeyler söylemenin gerekliliğinin farkındadır. Kıvılcımlı tarih tezini oluştururken de kendi din yorumunu ortaya koyarken de Marksizm'i bir yöntem olarak kullanmış ve kendi fikirlerini yaratabilmiştir. İktidara karşı eleştiri yapabilmeyi bir kıstas olarak aldığımızda, örgütlü olduğu partiyi de dönemin iktidarlarını da eleştirmekten hiçbir zaman çekinmeyen Kıvılcımlı'nın, bütün bu özellikleri ile bir entelektüel portresi çizdiğini söyleyebiliriz.

Kıvılcımlı eserlerini kaleme alırken yerli ve yabancı pek çok kaynaktan faydalanmıştır ve bunların hepsini eserlerinin kaynakçasında görmek mümkündür. Üzerine yazdığı konularda güncel literatürü çok iyi takip eden Kıvılcımlı'nın etkilendiğini söyleyebileceğimiz yerli isimler de vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihini tarihsel maddeci yöntemle ele alırken ya da dinler tarihi içerisinde İslamiyet'in yerini tahlil ederken yabancı kaynakların yanı sıra tarih ve din konuları üzerine çalışan sosyalistlerden ve tarihçilerden de faydalanmıştır. Tarih tezi üzerine çalışmaya ilk olarak 1925 yılında, henüz 23 yaşındayken başlayan Kıvılcımlı, hapishanede başlayan teorik çalışmalarını hayatı boyunca devam ettirmiş ve teorik üretimi her devrimcinin bir görevi olarak kabul etmiştir. Ona göre Marksizm'i olduğu gibi öğrenip, ona hiçbir katkı yapma cesaretinde bulunmamak bir çeşit yobazlık, tutuculuktur.

Hayatının toplamda 22 yılını hapishanede geçiren Kıvılcımlı hiçbir zaman pratik siyasi faaliyetlerde bulunmaktan da yılmamış; en tehlikeli görülebilecek zamanlarda, iktidarlara meydan okurcasına, örgütlenme faaliyetlerine devam etmiştir. Cumhuriyet'in ilk dönem aydınlarının çoğunun aksine Kemalizm'e karşı da her zaman devrimci bir iktidar mücadelesi verilmesi gerektiğini savunan Kıvılcımlı, iktidarlar değişse de her zaman hepsine karşı bu mücadele perspektifini savunmaya devam etmiştir. Kıvılcımlı'nın Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti tarihine bakış açısının da orduya bakış açısının da anlaşılabilmesi için onun tarih tezinin anlaşılması bir zorunluluktur. Bu anlamda Kıvılcımlı'nın bilimsel anlamda çok daha fazla incelenmesi gerekliliği ortadadır.

Kaynakça

- Ağcabay, Cenk, (2015) *Dr. Hikmet Savaşçı Bir Hayat 1902-1971*, İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Atılğan, Gökhan, (2009) *Sosyalist Soldan Kemalizme Olumlu Bakışlar (1920-1971): Nedenler, İmkanlar, Dönemler ve Bazı Sonuçlar*, *Praksis*, Sayı: 21, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Başkaya, Fikret (2006) *Paradigmanın İflası, Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, Özgür Üniversite Yayınları, Ankara: Maki Basın Yayın.
- Belge, Murat, (1975) “Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi Üzerine”, *Birikim Dergisi*, S. 4.
- Belge, Murat, (1983) *Tarihi Gelişme Süreci İçinde Aydınlar, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul.
- Bottomore, T. B. (1997) *Seçkinler ve Toplum*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Cabanel, Patrick, “Jules Michelet”, *Tarihçiler*, Veronique Sales (drl.), Elif Bildirici (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Demir, Ahmet İshak, (2004) *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslam'a Bakışı*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Demiralp, Oğuz, (2002) *Entelektüeller ve Aydınlar, Entelektüeller Gerekli mi?*, *Cogito*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Sayı:31, Bahar.
- Fatih ve İstanbul*, C. 1, S. 2, İstanbul: İstanbul'un Fethi Derneği, 29 Temmuz 1953, <http://www.oktayaras.com/fatih-ve-istanbul-cilt-1-sayi-2/tr/39348/rand/osmanli/0/1/3>
- Foucault, Michel, (2011) *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, Çev.: Işık Ergüden – Osman Akınhay – Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Genç, Ernur, (2007) *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kimlik, Misyon ve Vizyonu Bağlamında Türk Aydını, Sakarya SBE Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 2, Sayı:1.
- Gouldner, Alvin W., (1993) *Entelektüelin Geleceği*, Çev.; Ahmet Özden-Nuray Tunalı, İstanbul: Eti Kitapları.
- İleri, Cemal Nuri, *Taç Giyen Millet*, Yayına Hazırlayan: Şennur Şenel, Ankara: Berikan Yayınları, 2010.
- Kale, Ahmet, (2014) *Kıvılcımlı Külliyyatı Ayrıntılı Bibliyografya*, İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Karaca, Emin, (2011) *İnadın ve Direncin Adı: Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Hayatı, Mücadelesi ve Eserleri*, İstanbul: Destek Yayınevi.
- Kıvılcımlı, Hikmet, (2008) *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, Hikmet, (2011) *Fetih ve Medeniyet, Bir Tarih Tezinin Işığında Altında: İstanbul'un Fethi*, İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, Hikmet, (2012) *Günlük Anılar*, İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, Hikmet, (2013a) *Allah-Peygamber-Kitap*, İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Kıvılcımlı, Hikmet, (2013b) *Yol: TKP'nin Eleştirel Tarihi, Yedek Güç: Milliyet (Doğu)*, İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, Hikmet, (2014a) *İnkılapçı Münevver Nedir? Henri Barbüs*, Kıvılcımlı Enstitüsü Derneği, 14.03.2018, http://www.kivilcimlienstitusu.org/wp-content/uploads/inkilapci_munevver_nedir_henri_barbus.pdf
- Kıvılcımlı, Hikmet, (2014b) *Tarih-Devrim-Sosyalizm*, Kıvılcımlı Enstitüsü Derneği, 14.03.2018. <http://www.kivilcimlienstitusu.org/wp-content/uploads/tarih-devrim-sosyalizm.pdf>
- Kıvılcımlı, Hikmet (2014c) *Tarih Yazıları*, 14.03.2018, http://www.kivilcimlienstitusu.org/wp-content/uploads/tarih_yazilari.pdf
- Kıvılcımlı, Hikmet (2014d) *Komün Gücü*, 14.03.2018, http://www.kivilcimlienstitusu.org/wp-content/uploads/komun_gucu.pdf

- Kıvılcımlı, Hikmet (2014e) *Tarih Devrim Sosyalizm Işığında: İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş İngiltere*, 14.03.2018,
http://www.kivilcimlienstitusu.org/wp-content/uploads/ilkel_sosyalizmden_kapitalizme_ilk_gecis_-_ingiltere.pdf
- Kundakçı, Suat Şükrü, (2005) *Bir Ömür Bir Sohbet*, Yayına Hazırlayan: Ersin Tosun, İstanbul: TÜSTAV Yayınları.
- Küçük, Yalçın, (1983) Cumhuriyet Döneminde Aydınlar ve Dergileri, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif, (1983) İslamcılık, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okur, Selahattin, Tanıklarla Kıvılcımlı Sohbetleri-5, Kıvılcımlı Enstitüsü Derneği, 09.04.2016.
- Said, Edward, (2013) *Entelektüel, Sürgün, Marjinal, Yabancı*, Çev.: Tuncay Birkan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sartre, Jean – Paul, (2015) *Aydınlar Üzerine*, Çev.: Aysel Bora, İstanbul: Can Yayınları.
- Tekin, H. Hüseyin, (2011) Güvenlik Dünyamızda Aydın, içinde *Yüzyılların Akışı İçerisinde Münevverden Aydına*, *Sempozyum*, 17-18 Aralık 2010, Mardin Valiliği Yayını, İstanbul.
- Tunçay, Mete, (1991) *Türkiye’de Sol Akımlar –I (1908-1925)*, İstanbul: BDS Yayınları.
- Yılmaz, H. (1976) “Murat Belge’nin Kıvılcımlı Eleştirisinin Eleştirisi”, *Emekçi Birikim’in Dr. Hikmet Kıvılcımlı Eleştirileri Üzerine*, Ekim 1976, <https://demirden-kapilar.blogspot.nl/1976/11/murat-belgenin-kvclml-elestirisinin.html>
- IISH ARŞİVİ
- “Cennet” Allah önce kadındır” and other manuscripts on religion, 1960, Klasör no: 76, *IISH, Kıvılcımlı Papers*.
- Fegan, Latife, Dr’un Hayatı, Defter, s. 1-2, 23.11.1970, *Kıvılcımlı Papers, IISH Arşivi*, Dosya No: 352 Klasör No: 3722.
- Literary Works, Novels and Stories, *Kıvılcımlı Papers, IISH Arşivi*, Klasör No: 113-132.
- Topçuoğlu, İbrahim, Neden 2 Sosyalist Partisi 1946, TKP Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi, 1914-1960, İstanbul: Eser Matbaası, 1976, s. 108-109, *Kıvılcımlı Papers, IISH Arşiv*, Klasör No: 3722, Dosya No: 350.
- 1929 İzmir Davası, (3 Mart 1929-26 Haziran 1929) Anadolu Gazetesi’nden Alınmış Notlar, *Kıvılcımlı Papers, IISH Arşivi*, Dosya No: 350, Klasör No: 3722.5.